

dr Adam LELONEK

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie,
Fundacja Centrum Badań Polska-Ukraina

PROBLEMATYKA TOŻSAMOŚCI W WYMIARZE RELIGIJNYM I JĘZYKOWYM NA UKRAINIE W KONTEKŚCIE SPECYFIKI REGIONALNEJ

dr hab. Małgorzata WINIARCZYK- KOSSAKOWSKA
prof. AON

Akademia Obrony Narodowej

Streszczenie

Artykuł traktuje o zagadnieniach tożsamości w wymiarze religijnym oraz w sferze językowej na Ukrainie z uwzględnieniem specyfiki regionalnej kraju. Te dwa elementy składają się na instrumentarium wszelkich procesów państwowotwórczych, a także szeroko rozumianej integracji politycznej społeczeństwa. Co więcej, zarówno kwestie religijne, jak i językowe, są praktycznie najważniejszymi elementami, konstatającymi współczesne podziały polityczne nad Dnieprem. Do dnia dzisiejszego wykorzystywane są one także jako narzędzia w walce politycznej.

Słowa kluczowe: Ukraina, pluralizm, demokracja, tożsamość, polityka wyznaniowa, polityka językowa, język urzędowy, pomarańczowa rewolucja, Euromajdan, narodowość, niepodległość.

Wprowadzenie: Tożsamość jako narzędzie politycznej integracji i procesów państwowotwórczych

We współczesnej myśli nad kwestiami ustrojowymi dominuje przekonanie o nadrzędnej wartości rozwiązań demokratycznych nad innymi formami sprawowania władzy. Adam W. Jelonek podkreśla, iż „Nie ma chyba żadnego państwa na świecie, które otwarcie kwestionowałoby demokrację jako system sprawowania władzy. Nawet najbardziej autorytarne reżimy uważają się za demokracje, aczkolwiek zawsze opatrują ten termin jakimś epitetem-zastrzeżeniem”¹. Przyjęcie demokracji za wzorzec organizacji politycznej przekładało się na podporządkowane temu myślenie o procesach społecznych – w szczególności podporządkowanie modeli artykułowania konfliktów i interesów społecznych charakterystycznym dla historycznych demokracji konstrukcjom, wśród których na pierwszy plan wysuwa się koncepcja tożsamości.

Tożsamość w myśli politycznej to swoisty splot identyfikacji grupowych – wyznania, narodowości, języka, pochodzenia etnicznego czy klasowe-

go; w nowszych teoriach także rasy, płci, orientacji seksualnej itp. – które pozwala na usprawnioną artykulację interesów grupowych, łączenia ich w ramach swoistej tożsamościowej „gramatyki”, a dzięki temu przewidywanie – w pewnej przynajmniej mierze – dążeń politycznych i zarządzanie nimi². Tożsamość, określana czasem też jako „dynamiczna interakcja między partnerami, identyfikowanie się w relacjach”³ to pojęcie źródłowe dla zasady pluralizmu.

W związku z uznaniem fundamentalnej roli tego pojęcia kształtowanie, czy raczej krystalizowanie, tożsamości społecznych stało się jednym z podstawowych wymiarów w procesach transformacji i demokratyzacji. Jest to związane z silnie obecnym w teorii państwa przekonaniem, że procesy kształtowania się narodowej tożsamości osadzonej religijnie (zwłaszcza od czasu pokoju augsburskiego wprowadzającego zasadę *cuius regio eius religio*) i językowo (kształtowanie się świadomości narodowej w Europie głównie w drugiej połowie XIX wieku skorelowane z rekonstruowaniem języków rdzennych, rozwojem językoznaw-

¹ A.W. Jelonek, *W stronę neoliberalnej demokracji. Szkice z antropologii politycznej Azji Południowo-Wschodniej*, Wydawnictwo naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 9.

² Zob. np. A. Gutmann, *Identity in Democracy*, Princeton University Press, Princeton 2003.

³ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa im. A. Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 15.

stwa i literatur narodowych) były nieodzowną częścią szerszych przemian, które doprowadziły do ukształtowania się porządku politycznego opartego na państwach narodowych, uznanych z kolei za podłoże nowoczesnej demokracji⁴. Innymi słowy, podziały o charakterze tożsamościowym uznały się za warunek *sine qua non* transformacji do skutecznie funkcjonującej demokracji, zwłaszcza – choć nie tylko – w dominującym wydaniu liberalnym.

Historycznie wskazuje się, że identyfikacje wyznaniowe i językowe są kluczowe dla kształtowania się politycznych tożsamości w pluralistycznych społeczeństwach demokratycznych. Procesy krystalizowania się tych identyfikacji stanowią niezwykle istotny element przemian w społeczeństwie ukraińskim po proklamowaniu niepodległości Ukrainy w 1991 roku i mogą rzucać szczególne światło na specyfikę procesu transformacji tego kraju.

Historyczna rola religii w procesie kształtowania się świadomości narodowej Ukraińców

W okresie kształtowania się świadomości narodowej wśród narodów europejskich, od początku XIX wieku i później, Ukraina pozostawała pod wpływem dwóch obcych potęg – carskiej Rosji i Imperium Habsburskiego. Oba te zewnętrzne ośrodki władzy, a także historyczny ośrodek grawitacji kulturowej – Polska – oddziaływały w sposób szczególny na Ukrainę, odciągając i asymilując jej elity do własnej kultury. Ukraińcy pozostawieni zostali więc jako „naród chłopów i popów” niejako samym sobie, co opóźniło procesy narodotwórcze i odpolityczyło je. Narodowość konstituowała się dzięki żmudnej pracy rekonstrukcji języka i kultury ludowej, co często inicjowane było przez duchowieństwo z reguły grekokatolickiej, które przejmowało kulturotwórczą rolę elit⁵.

Rosyjska Cerkiew Prawosławna w okresie zaborów pozostawała główną instytucją ideologiczną państwa rosyjskiego i podstawowym ra-

mieniem rusyfikacji. Jej rola jako czynnika uprąmowocniającego carat i rusyfikację, wychowawcy młodzieży i mobilizatora do obrony ojczyzny została wzmocniona prawnie, między innymi przez zakaz konwersji z prawosławia na inne wyznania, a wspieranie konwersji na prawosławie (w tym finansowe), zapewnienie dominacji Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej jako kościoła państwowego i uczynienie z uczestnictwa w prawosławnych praktykach religijnych – obowiązku państwowego⁶. Przyjęto zasadę „jedno prawo, jeden język, jedna wiara”⁷. Przełamanie monopolu Cerkwi prawosławnej nastąpiło dopiero w 1905 roku wraz z tzw. ukazem tolerancyjnym podpisanym przez cara Mikołaja II, który zezwalał na konwersje z prawosławia – jednak tylko na obrządek łaciński, a nie na bardziej rdzenny obrządek grekokatolicki. Uprzywilejowanie Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i prześladowania wobec unitów (Kościoła grekokatolickiego) trwały też w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, który zwalczał dążenia narodowe i narodotwórcze jako podstawę tendencji separatystycznych.

Swobody religijne były większe w Cesarstwie Austro-Węgierskim, władającym około 20% terytorium i mieszkańców Ukrainy, gdzie obowiązywała zasada równouprawnienia narodów, prawo do pielęgnowania etnicznego języka i kultywowania uznanych przez Cesarstwo Austro-Węgierskie wyznań. Taka rzeczywistość była w interesie austriackiego zaborcy, tj. wzmacnianie słabszych żywiołów etniczno-religijnych, w tym przypadku ukraińskiego, kosztem silniejszego żywiołu, np. polskiego. Szczególna sytuacja jednak występowała na ziemiach pod silnym wpływem polskim, gdzie nastąpił podział na polski katolicyzm obu obrządków i ruskie prawosławie – przy czym wpływy katolickie po 1793 roku hamowały procesy rusyfikacji na terenach przyłączonych do Rosji⁸. Jeśli chodzi o zabór austriacki, aspiracje wyższych warstw duchowieństwa, kształconych w Collegium Ruthenum (Kolegium Ruskim) we Lwowie, ufundowanym przez cesarza, dodatkowo pogłębiły

⁶ A. Kozyrka, *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2014, s. 60.

⁷ Ю. Поліщук, *Російська православна церква як інструмент колонізаторської політики царизму в правобережній Україні (кінець XVIII – середина XIX ст.)*, «Наукові Записки» (ІПіЕНД), Київ 2006, вип. 30, кн. II, s. 449.

⁸ A. Kozyrka, op. cit., s. 79.

⁴ Por. S. N. Eisenstadt, S. Rokkan (red.), *Building States & Nations*, t. I–II, SAGE Publications, Beverly Hills 1973; S. Rokkan, *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe*, Clarendon Press, Oxford 1999.

⁵ Zob. np. G. Babiński, *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Nomos, Warszawa 1997.

proces alienacji ukraińskich elit od tkanki narodowej, pozostawiając rolę narodowych „budzicieli” osadzonym lokalnie duchownym unickim i ściśle związanym z parafianami popom⁹.

Ukraiński ruch narodowy w znacznej mierze opierał się więc na zdziesiątkowanym duchowieństwie unickim i parafialnym duchowieństwie prawosławnym, które ze względu na ukorzenie rodzinne gwarantowało ciągłość pamięci i przechowanie tradycji. Na zrębie religijnym opierał się program Bractwa Cyryla i Metodego założonego w Kijowie w 1845 r. m.in. przez Tarasa Szewczenkę. Dążenie do kodyfikacji języka ukraińskiego przy okazji podjęcia starań o tłumaczenie Pisma Świętego na język ukraiński wywołało reperkusje polityczne w nieoczekiwanej skali, w postaci edyktu emskiego cara Aleksandra II z 1876 roku, który zakazał publikowania i importu książek w języku ukraińskim do Rosji, a także posługiwania się ukraińskim w szkołach i teatrze. Ostatecznie ukraiński przekład Pisma św. ukazał się dopiero w 1901 r. i odegrał ważną rolę zarówno w wymiarze językowym, jak i we wzroście świadomości narodowej.

Ten historyczny splot dążeń narodowościowych z ludowym i lokalnym wymiarem religijności może być jednym z powodów utrzymywania na Ukrainie specyficznego modelu pluralizmu religijnego, polegającego na równouprawnieniu gmin wyznaniowych, a nie całych Kościołów, i traktowaniu właśnie tych lokalnych wspólnot jako partnerów w dialogu politycznym z państwem.

Rola religii w procesach transformacyjnych Ukrainy po proklamowaniu niepodległości

Władze Ukraińskiej Republiki Radzieckiej już w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku zaczęły dostrzegać konieczność liberalizacji stosunku do kwestii religijnych i ustępstw na rzecz swobód religijnych – był to jeden z podstawowych wątków walki politycznej prowadzonej na terenie ZSRR przez obrońców praw człowieka. W 1990 r., głównie pod wpływem płynącego z Moskwy sygnału o liberalizacji życia społeczno-politycznego, Komitet Centralny KPU wydał przełomową rezolucję dotyczącą polityki wyznaniowej, w której

ingerencja państwa w życie instytucji religijnych, ograniczanie praw osób wierzących czy prześladowania za przekonania religijne zostały uznane za praktyki totalitarne, sprzeczne z ideą komunizmu¹⁰. Starano się przy tym o oddzielenie kwestii religijnych od politycznych, zwłaszcza narodowościowych. Pojęcie Kościoła narodowego w myśli politycznej Związku Radzieckiego nie występowało, a tendencje w tym kierunku utożsamiano z dążeniami separatystycznymi.

Jak wskazują badacze – starania te okazały się nieskuteczne. Kościół greckokatolicki pełnił rolę opozycji religijnej, historia prześladowań w dobie rządów ówczesnego aparatu partyjnego urosła do rangi narodowej martyrologii, a utrudnianie funkcjonowania tego Kościoła przed i po 1991 roku (między innymi poprzez utrudnienia w odzyskiwaniu nieruchomości) ogniskowało opinię publiczną także poza granicami kraju dzięki skutecznym zabiegom o poparcie takich postaci jak Andriej Sacharow, laureat Pokojowej Nagrody Nobla.

Kościół greckokatolicki był w tym okresie ustawiany w kontrze do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej – Cerkwi przypisywano postawę kolaboracji z władzami radzieckimi. Zaczął rysować się wyraźny podział religijny na tle geograficznym. Zachodnia Ukraina znalazła się pod wyraźnym wpływem Kościoła unickiego (greckokatolickiego), który w pierwszych latach po zliberalizowaniu polityki wyznaniowej zdołał zarejestrować ponad 1600 nowych parafii. Tymczasem na wschodzie Ukrainy dominowała rozwijająca się, odziedziczona po okresie radzieckim, sieć parafii Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, która do 1988 roku posiadała ponad 70% zarejestrowanych na terenie Ukrainy gmin religijnych, łącznie 3971 parafii¹¹. Mniej więcej do połowy lat dziewięćdziesiątych pierwsza fala odrodzenia skoncentrowana była na zachodzie kraju i powiązana z możliwością rejestrowania, nielegalnych wcześniej, Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego i Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej. W późniejszych latach tendencja tworzenia nowych wspólnot przesuwała się na południowy wschód kraju.

W 1993 roku nastąpił rozłam w łonie Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej na Ukrainie – o ile większość gmin pozostała przy zwierzchności Patriarchatu Moskiewskiego, to około 30% utworzyło Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu

⁹ Ibidem, ss. 82–84.

¹⁰ Ibidem, s. 143.

¹¹ Ibidem, s. 144.

Kijowskiego, którego zwierzchnik – Metropolita Kijowski Filaret (Denisenko) w 1991 roku przeciwstawił się przewodniej roli Patriarchatu Moskiewskiego, przez co został ekskomunikowany, a na jego miejsce wyświęcono nowego Metropolite – Władimira (Sabodana). W ten sposób na Ukrainie zaczęły równolegle funkcjonować dwa Kościoły Prawosławne – większy, podporządkowany Patriarchatowi Moskiewskiemu, acz tradycyjnie cieszący się autonomią liczył w 2004 roku aż 10 384 parafie (w 1991 r. było ich 5031); i mniejszy Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego (odpowiednio: 1665 parafii w 1993 r. i 3395 parafii w 2004 r.)¹².

W tym pierwszym dziesięcioleciu po proklamowaniu niepodległości „eksplozję uczuć religijnych” badacze tłumaczyli już to „głodem duchowym” po latach narzuconego przez ZSRR ateizmu, już to odpowiedzią na „tragizm XX wieku”, tj. zarówno konflikty zbrojne na niespotykaną skalę, jak i wewnętrzne konsekwencje transformacji, już to kryzysem wartości po bankructwie aksjologii wprowadzanej przez nieistniejący już system radziecki, już to formą „ucieczki przed trudnościami okresu transformacji, stanem niepewności związanym z przemianami”¹³.

Religia a podziały polityczne

W 1996 roku ukraińskie władze opublikowały *Koncepcję polityki państwowej wobec Kościoła i organizacji religijnych*, w której zawarto założenie, iż Kościół powinien realizować „historyczną misję w społeczeństwie”. W dokumencie podkreślono, iż Kościół „sprzyja aktywnie odrodzeniu narodowemu Państwa Ukraińskiego” i „udowodnił zdolność przekazywania wiernym pozytywnych wartości moralnych i kulturowych”¹⁴. Była to odpowiedź na charakterystyczną w dekadzie po proklamowaniu niepodległości tendencję, by religijne odrodzenie utożsamiać ze zmianami „na lepsze” po odcięciu się od starego reżimu, który kojarzono z głośno deklarowanym ateizmem jego

przywódców (ateistą był np. prezydent Leonid Kuczma). Jak pokazywały sondáže, społeczeństwo ukraińskie w tym okresie wykazywało skłonność do obdarzania większym zaufaniem polityków wierzących¹⁵.

Procesy te wydawały się zgodne z historyczną dążnością opierania się tendencji narodotwórczych na tożsamości religijnej i odnajdywania politycznego uprawomocnienia w religii, jakie obserwowano w procesach kształtowania się demokracji narodowych zachodniej Europy i w Stanach Zjednoczonych. W sposób nieprzewidziany przez regulatora wpisywało się to zarazem w pozostałości polityki ZSRR, do ostatka walczącego z separatyzmem w republikach. „Jeszcze w 1989 r. istniały opinie że zmiana stanowiska władz państwowych w sprawie legalizacji tych wspólnot mogła być podyktowana chęcią osłabienia umacniającego się nacjonalizmu ukraińskiego. Z tego punktu widzenia korzystniejsze dla Moskwy było istnienie na Ukrainie dwóch nacjonalizmów – «prawosławnego» i «unickiego», które by nie miały zbieżnych punktów”¹⁶ – zauważa Antonina Kozyrka. Tendencja ta z biegiem lat zaczęła się zaostreć.

Konflikty wyznaniowe stały się jednym z wymiarów „pomarańczowej rewolucji” z 2004 roku, kiedy stało się jasne, że Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego popiera promoskiewskiego kandydata Wiktora Janukowycza (w niektórych metropoliach zwolennikom Juszczenki odmawiano wręcz komunii), a Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego, podobnie jak Kościół greckokatolicki – Wiktora Juszczenkę (Patriarcha Kijowski osobiście pełnił posługę na kijowskim Majdanie)¹⁷. Wiązało się to także z rozpoczętą na początku lat 2000. debatą o udoskonaleniu prawnego modelu pluralizmu wyznaniowego, a zwłaszcza nieskonsultowaniem w 2002 roku zmian ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych z władzami Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego, co zapoczątkowało wieloletni spór między denominacjami

¹² V. Avioutskaa, *Aksamne rewolucje*, przeł. A. Czarnaacka, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2008, s. 122.

¹³ A. Kozyrka, op. cit., s. 154–155.

¹⁴ Ibidem, s. 153; *Інформаційні матеріали до робочого засідання постійно діючого круглого столу Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин на тему: «Про доцільність розробки проекту концепції державної політики стосовно релігії і церкви в Україні»*, Київ 2003, s. 5.

¹⁵ Zob. A. Szeptycki, „Podziały religijne na Ukrainie”, [w:] H. Schreiber, A. Solarz (red.), *Religia w stosunkach międzynarodowych. 10-lecie współpracy Instytutu Stosunków Międzynarodowych ze Zgromadzeniem Słowa Bożego (SVD)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 238.

¹⁶ A. Kozyrka, *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, op. cit., s. 145.

¹⁷ V. Avioutskaa, *Aksamne rewolucje*, przeł. A. Czarnaacka, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2008, s. 120–124.

o prymat w kształtowaniu i rozwoju duchowości i kultury narodu ukraińskiego, który z czasem zyskał również wymiar materialny – religioznawcy i przedstawiciele innych Kościołów zapytywali, na przykład, dlaczego to Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego uzyskała prawo do restytucji całego majątku kościelnego¹⁸.

W kolejnej dekadzie władze państwowe podtrzymywały przyjęty model pluralizmu religijnego i równego traktowania wszystkich wyznań. Ustawy przyjęte w 2012 roku utrzymały zasadę, zgodnie z którą osobowość prawną mają na Ukrainie gminy wyznaniowe, a nie Kościoły jako całości organizacyjne, a także utrudniały rejestrowanie nowych wspólnot religijnych. Według badaczy realizowanie interesu konsolidacji wieloetnicznej i wielowyznaniowej wspólnoty narodowej okazało się niekorzystne z punktu widzenia społecznej dezintegracji, do której walnie przyczyniły się, także inspirowane z zewnątrz, napięcia i konflikty wyznaniowe¹⁹. W roku 2014 podziały polityczne były jeszcze wyraźniej wzmocnione przez aspekty religijne. Biskup Hilarion, przewodniczący Wydziału Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu Moskiewskiego, odciął się od sprawujących władzę: premiera Arsenija Jaceniuka i p.o. prezydenta Ołeksandra Turczynowa²⁰. Trudno się zresztą dziwić, że obszar przynajmniej zdecydowanej części Ukrainy będący wspólnym obszarem szeroko pojętego rosyjskiego świata przeszedł w sposób wyraźny pod wpływem Zachodu, czyli katolicyzmu i różnych kościołów protestanckich. Natomiast Moskiewski Patriarcha Cyryl wyrażał poparcie dla putinowskiej polityki traktowania Ukrainy i narodu ukraińskiego jako tożsamego z narodem rosyjskim, celem związania Ukrainy z Rosją, a w szczególności jej wschodniej części. W związku z konfliktem w Donbasie oraz chybliwą sytuacją w południowych obwodach Ukrainy w chwili obecnej tendencje te pogłębiają się, a związek Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego z władzami w Moskwie nie pozwala żywić nadziei na zahamowanie sporów międzywyznaniowych na Ukrainie.

¹⁸ A. Kozyrka, *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, op. cit., ss. 247–248.

¹⁹ Ibidem, s. 251.

²⁰ *Religious tensions deepen Ukraine splits – Russian Orthodox official*, Reuters, 16 maja 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/05/16/us-ukraine-crisis-church-idUSBREA4F0HE20140516>.

Specyfika pluralizmu wyznaniowego Ukrainy

Szczególny historyczny splot dążeń narodowościowych z ludowym i lokalnym wymiarem religijności może być jednym z powodów utrzymywania na Ukrainie specyficznego modelu pluralizmu religijnego, polegającego na równouprawnieniu gmin wyznaniowych, a nie całych Kościołów i traktowaniu właśnie tych lokalnych wspólnot jako partnerów w dialogu politycznym z państwem. Jest to model spełniający warunki prawnego pluralizmu religijnego, co do którego jednak badacze spierają się, czy rzeczywiście jest korzystny z punktu widzenia pluralizmu faktycznego. Pluralizm prawny rozumiany jest tu zgodnie z rozróżnieniem Guntera Kehreera jako zagwarantowanie w prawodawstwie krajowym prawa do istnienia różnym grupom religijnym, a pluralizm faktyczny – jako istniejące zróżnicowanie religijne, społeczna akceptacja i uznanie różnych grup religijnych i akceptowanie pluralizmu w wymiarze etycznym i aksjologicznym²¹. Mimo prób podejmowanych przez hierarchie cerkiewne i kościelne i zabiegów o uznanie osobowości prawnej organizacji religijnych, a także wyniesienie ich do rangi partnerów w dialogu z państwem o kwestiach religijnych, władze ukraińskie zdecydowały o utrzymaniu takiej zasady organizacyjnej, zakładając, że będzie to bardziej korzystne z punktu widzenia koherencji politycznej i minimalizowaniu społecznych napięć.

Problematyka językowa na Ukrainie po Euromajdanie w kontekście specyfiki regionalnej

Ukrainę zamieszkuje dwadzieścia różnych grup etnicznych²², z czego najliczniejszą stanowią Rosjanie²³. Struktura ludności w 1989 r. przedsta-

²¹ Por. G. Kehrer, *Wprowadzenie do socjologii religii*, tłum. J. Piega, Nomos, Kraków 2006, ss. 92–126.

²² P. Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa po 1945 roku*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1998, s. 85.

²³ Uznaje się, że diaspora rosyjska (ludność rdzennie rosyjska) liczy ok. 20 mln osób zamieszkujących głównie Ukrainę, Kazachstan, Uzbekistan i Białoruś. Należy jednak pamiętać, że ludność rosyjskojęzyczna jest zdecydowanie większa i niektóre rosyjskie publikacje oceniają wielkość rosyjskiej diaspory na ok. 65 mln [w:] J. Potulski, *Społeczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s. 365.

wiała się następująco: 26,6% mieszkańców Ukrainy było rdzennymi Rosjanami, co przekładając na konkretną liczbę dawało 8,334,100 osób²⁴. Zgodnie z danymi z roku 2001²⁵, stosunek obywateli rosyjskich do ogółu społeczeństwa ukraińskiego znacznie się obniżył i wynosi 17,3%, przy 78% etnicznych Ukraińców. Zgodnie z ostatnim spisem właśnie z 5 grudnia 2001 r., za ukraińskojęzycznych uważało się 32,577,468 mieszkańców Ukrainy, a za rosyjskojęzycznych 14,273,670, podczas gdy całkowita ludność wynosiła 48,457,102 osób²⁶. Na chwilę obecną trudno jest odnieść się do aktualnego stanu. Kolejny oficjalny spis ludności będzie miał miejsce w 2016 roku, a konflikt z Rosją i emigracja zarobkowa zmieniły w sposób znaczący mapę demograficzną Ukrainy²⁷.

Należy wziąć także pod uwagę fakt, iż liczba obywateli Ukrainy, którzy zwrócili się o azyl, status rezydenta czy też podjęli starania o inne formy legalizacji pobytu w krajach sąsiadujących wynosi 800 961 osób według stanu na 16 kwiecień 2015 roku. Znacznie większa jest natomiast liczba tzw. uchodźców wewnętrznych (*Internally Displaced Person, IDP*) – na 15 kwietnia br. jest ich 1 228 090, a według stanu na 29 czerwiec ponad 1,3 mln. Takie dane przedstawia Biuro NZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (*UN Offi-*

ce for the Coordination of Humanitarian Affairs, OCHA)²⁸.

Warto odnotować, że wydarzenia na kijowskim Majdanie Niezależności z grudnia 2013 roku, które doprowadziły do obalenia Wiktora Janukowycza, mają skutki nie tylko geopolityczne. W sposób trwały zmieniły one sytuację wewnętrzną Ukrainy na poziomie politycznym, społecznym i kulturowym. Owe zmiany stały się fundamentem, na którym formuje się ukraińskie społeczeństwo obywatelskie, jakkolwiek dalekie są one jeszcze do realnego oddziaływania na klasę polityczną, która bardziej przyswoiła ich formę, niż treść.

Postawić można wręcz tezę, że pośrednio także dzięki agresywnej polityce rosyjskiej, po raz pierwszy od 1991 roku ukraińskie społeczeństwo zmaterializowało postulat państwowotwórczej roli języka ukraińskiego, podnosząc jego rangę w świadomości społecznej. Na poziomie społecznym język stał się emanacją stosunku do państwa i patriotyzmu jako takiego, udowadniając jednocześnie, iż tak naprawdę konflikt językowy pomiędzy rosyjskojęzycznymi a ukraińskojęzycznymi obywatelami kraju był jedynie instrumentem politycznym, wykorzystywanym przez elity władzy.

Nie oznacza to bynajmniej jednak, iż kwestie językowe nie stanowią problemu na poziomie politycznym. W kontekście nasilonych działań propagandowych Rosji, a także innych państw, w tym Niemiec i Stanów Zjednoczonych, finansujących w sposób jawny i niejawnym różne siły polityczne na Ukrainie, postulujących federalizm czy wprost nacjonalistycznych, wzmacniany i utrwalany jest podział regionalny. Ten z kolei, w połączeniu z dużym poziomem dezinformacji, niekontrolowanym zalewem wewnętrznych migrantów (głównie rosyjskojęzycznych) i spadkiem zaufania do władzy centralnej, prowadzi do deformowania dorobku osiągniętego w kwestii językowej w sferze emocjonalno-intelektualnej, a zarazem do hamowanie jego adaptacji na poziomie polityczno-administracyjnym.

²⁸ Zob.: *Five things you need to know about the crisis in Ukraine*, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <http://www.unocha.org/top-stories/all-stories/five-things-you-need-know-about-crisis-ukraine>, Publikacja: 29.06.2015, Stan na: 16.09.2015; A. Lelonek, *ONZ: ponad dwamiliony uchodźców przez wojnę na Ukrainie*, *Defence24.pl*, http://www.defence24.pl/news_onz-ponad-dwa-miliony-uchodzcow-przez-wojne-na-ukrainie, Publikacja: 21.04.2015, Stan na: 16.09.2015; S. O'Brien, *Statement on Ukraine*, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/24%20Sept%20ERC%20Ukraine%20statement.pdf>, Publikacja: 24.09.2015, Stan na: 24.09.2015.

²⁴ Nie sposób też nie wspomnieć o bardzo dużej liczbie małżeństw ukraińsko-rosyjskich, które także zaburzają linię podziału etnicznego i językowego. Na początku lat 90-ych, na Ukrainie wskaźnik mieszanych małżeństw był największy spośród wszystkich republik poradzieckich [w:] B. Harasymiw, *Post-Communist Ukraine*, wyd. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto 2002, s. 17.

²⁵ W tym roku miał miejsce ostatni, oficjalny spis ludności na Ukrainie.

²⁶ Zob.: *Кількість наявного населення*, Державна служба статистики України, <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp>, Stan na: 15.09.2015.

²⁷ Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy informuje o 47,732,079 mieszkańcach, [w:] *Інформаційна довідка про Україну*, <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/info/general-facts>, Stan na: 15.09.2015; Podczas gdy Państwowa Służba Statystyczna Ukrainy (Державна служба статистики України) podaje szacunkowe dane na 1 sierpnia 2015 r.: 42,813,557 - ludność całkowita oraz 42,643,920 – ludność przebywająca na stałe na ukraińskim terytorium, oczywiście poza obszarem Autonomicznej Republiki Krymu i miasta Sewastopol, [w:] *Чисельність населення (за оцінкою) на 1 серпня 2015 року та середня чисельність у січні-липні 2015 року*, Державна служба статистики України, http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/op_popul.asp, Stan na: 15.09.2015.

Sytuacja językowa na Ukrainie

Na podstawie danych do 2010 roku, można powiedzieć, że posługiwanie się językiem ukraińskim deklarowało pomiędzy 52 a 64% społeczeństwa ukraińskiego, rosyjskim natomiast – pomiędzy 30 a 36% obywateli Ukrainy²⁹. W połączeniu z informacją, iż 76,7% Ukraińców chciało, aby ich dzieci uczyły się języka rosyjskiego, a 83,4% Rosjan opowiadało się za tym, aby ich dzieci uczyły się języka ukraińskiego, można było już wcześniej mówić o stabilnej sytuacji językowej na Ukrainie. Do tego dołączyć należy wniosek, że zarówno Ukraińcy i Rosjanie uznawali długotrwałą dwujęzyczność na Ukrainie za fakt, ale również, biorąc pod uwagę negatywny stosunek Rosjan do języka ukraińskiego, że widzą oni konieczność poznania języka państwowego przez swoich potomków³⁰.

Według stanu na październik 2014 roku upodobania językowe w dwóch największych grupach dwu-etnicznych wyglądały następująco.

Tabela 1

Upodobania językowe

	Język ukraiński	Język rosyjski
Uważam się tylko za Ukraińca	66%	34%
Uważam się za Ukraińca i Rosjanina	10,2%	89,8%
Uważam się tylko za Rosjanina	2,0%	98%

Źródło: В. Паниотто, Н. Харченко, *Актуальний стан справ в українському суспільстві* (maj 2015), Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=528&page=2>, Publikacja: 15.06.2015, Stan na: 19.09.2015, slajd 27.

²⁹ Zob.: Н. В. Паніна, *Українське суспільство 1994–2005: соціологічний моніторинг*, Видавництво Софія, Київ 2005, tabela s8, s. 68; Українське Centrum Badań Ekonomicznych i Politycznych im. Oleksandra Razumkowa, http://www.uceps.org/img/st_img/table/812/social_id.pdf, Stan na 22.09.2015; *Результати порівняльного міжнародного дослідження “Сучасне і майбутнє трьох ключових пострадянських країн (Азербайджан, Росія, Україна). Погляд молодих”* z 2003 r., Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/txt/110703/tables.htm>, Stan na 22.09.2015; *Громадська думка населення України 17-28 грудня 2008*, Фонд «Демократичні ініціативи», http://dif.org.ua/ua/polls/2008_polls/vfmgjgjoljegfo.htm, Publikacja: 25.12.2008, Stan na 22.09.2015.

³⁰ Zob.: О. Співак, *Кілька зауважень щодо перспектив розвитку української мови*, *Український альманах 2002*, Варшава 2002, s. 104–105.

Według innych, jeszcze nowszych badań przeprowadzonych przez organizację „Простір свободи”, a zatytułowanych: „*Позиція мови українського на Україні в latach 2014–2015*”, okazało się, że zmniejszyła się ilość ukraińskojęzycznych gazet i magazynów, a język rosyjski wciąż dominuje w mediach (radio i telewizja), jakkolwiek wzmocniona została pozycja języka ukraińskiego w oświacie. W sferze usług natomiast wszystko zależy od regionu – pozycja języka rosyjskiego na wschodzie i południu kraju wciąż jest dominująca. Podobnie jest zresztą i w stolicy kraju.

Kwestie regionalne wciąż pozostają jednym z najistotniejszych zagadnień w sferze językowej. Dla porównania, język ukraiński używany w domu, dominuje na Ukrainie Zachodniej (Łuck – 97%, Równe – 97%, Lwów – 93%, Iwano-Frankiwnsk – 92%). W Ukrainie Centralnej również, jednak już w mniejszym stopniu (Żytomierz – 79%, Winnica – 70%, Czerniowce – 66%, Połtawa – 47%, Kijów – 27%). Najgorzej wygląda sytuacja na wschodzie (Charków – 4%) i południu (Chersoń – 11%, Dniepropietrowsk – 8%, Odessa – 6%, Zaporozże – 3%). Odwrotnie proporcjonalnie przedstawia się używanie języka rosyjskiego (Łuck – 2%, Równe – 2%, Lwów – 2%, Iwano-Frankiwnsk – 4%, Żytomierz – 6%, Winnica – 15%, Czerniowce – 7%, Połtawa – 15%, Kijów – 32%, Charków – 84%, Chersoń – 62%, Dniepropietrowsk – 58%, Odessa – 78%, Zaporozże – 66%).

Progностycznie można też zwrócić uwagę na stosunek Ukraińców do pozycji języka rosyjskiego w państwie. Podejście do jego statusu na Ukrainie przebadal w lutym 2015 roku Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii³¹. Wnioski są następujące³²:

- 48% Ukraińców opowiedziałoby się w referendum przeciwko podniesieniu statusu języka rosyjskiego jako drugiego języka państwowego,

³¹ Natomiast język rosyjski i ukraiński jednocześnie wykorzystywany jest w następujących proporcjach: Łuck – 1%, Równe – 1%, Lwów – 5%, Iwano-Frankiwnsk – 3%, Żytomierz – 13%, Winnica – 5%, Czerniowce – 24%, Połtawa – 36%, Kijów – 40%, Charków – 11%, Chersoń – 25%, Dniepropietrowsk – 32%, Odessa – 15%, Zaporozże – 30%; [w:] *Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська*, TEXTY.org, <http://texty.org.ua/pg/article/kulch/read/60860/>, Publikacja: 08.07.2015, Stan na: 15.09.2015.

³² Warto podkreślić, iż badania prowadzone były także na Donbasie i w obwodzie ługańskim, zarówno na obszarach kontrolowanych przez Kijów, jak i tzw. „separatystów”.

a 33% opowiedziałyby się za (9% nie wzięłyby udziału w takim referendum, a 10% nie wiedziałyby jak zagłosować), jednak 51% mieszkańców Ukrainy Wschodniej i Południowej, która zagłosowałaaby za podniesieniem pozycji języka rosyjskiego uważa, że jest to konieczne na poziomie całego kraju, a pozostałe 46% byłoby za tym, aby zmienić ten status jedynie w miejscowościach, w których chce tego większość mieszkańców,

- 52% społeczeństwa Ukrainy jest za podniesieniem statusu języka rosyjskiego, jako drugiego języka państwowego, jednak tylko w miejscowościach, gdzie życzy sobie tego większość ludności jej zamieszkujące,

- Za uczynieniem języka rosyjskiego oficjalnie drugiego języka państwowego na terytorium całego kraju oraz za całkowitym usunięciem języka rosyjskiego z oficjalnego poziomu komunikacji opowiadają się dwie zbliżone do siebie grupy – odpowiednio: 19% i 21% ludności (przy tym na wschodzie i południu jest więcej zwolenników wprowadzenia rosyjskiego jako drugiego języka państwowego, a na zachodzie i w centrum więcej zwolenników usunięcia języka rosyjskiego z przestrzeni publicznej i państwowej),

- Znacząco spadło poparcie dla uczynienia z języka rosyjskiego drugiego języka państwowego: w 2013 r. opowiadało się za tym 27% ludności, a obecnie 19%.

Nie sposób więc ignorować wagi wewnętrznych podziałów na Ukrainie. Chodzi tu przede wszystkim o sferę językową i etniczną. W obu z nich mamy do czynienia z nienaturalną dynamiką wydarzeń, która spowodowana została polityką Kremla – niezgodną z prawem międzynarodowym aneksją Krymu i czynnym zaangażowaniem rosyjskiej armii we wspieranie tzw. „separatystów” w Donbasie.

Potwierdzają to badania Ukraińskiego Centrum Badań Ekonomicznych i Politycznych im. Ołeksandra Razumkowa jeszcze z września 2012 roku. Na pytanie dotyczące tego, czy ukraińskie społeczeństwo podzielone jest na dwie niemal wrogie części ze względu na podział regionalny 41,9% ankietowanych odpowiedziało, że jest to fakt, 42% iż taki podział nie istnieje, a 16,2% nie miało zdania³³.

³³ Ставлення до статусу російської мови в Україні, Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=518&page=4>, Publikacja: 10.04.2015, Stan na: 18.09.2015.

Podkreślić należy, iż wobec braku znaczących różnic w poziomie i zadowoleniu z życia pomiędzy różnymi regionami Ukrainy, główna oś polaryzacji sprowadza się do kwestii politycznych, w tym zwłaszcza percepcji Rosji i języka rosyjskiego³⁴. Różnice regionalne przejawiają się więc przede wszystkim w podejściu do Rosjan, Federacji Rosyjskiej i rosyjskiej władzy. Na poziomie całego kraju 48% Ukraińców ma pozytywny stosunek do Rosji, 74% do Rosjan, a 21% do rosyjskiej władzy. Jednak biorąc pod uwagę odpowiedzi w regionach³⁵:

- Ukraina Zachodnia³⁶: 25% respondentów ma pozytywny stosunek do Rosji, 66% do Rosjan, a jedynie 2% do rosyjskich władz,

- Ukraina Centralna³⁷: 32% Ukraińców ma pozytywny stosunek do Rosji, 63% do Rosjan, a 3% do rosyjskich władz,

- Ukraina Południowa³⁸: 59% Ukraińców ma pozytywny stosunek do Rosji, 81% do Rosjan i 16% do rosyjskiej władzy,

- Ukraina Wschodnia³⁹: 83% respondentów ma pozytywny stosunek do Rosji, 91% do Rosjan i aż 69% do rosyjskich władz.

Wnioski odnośnie rozbieżności regionalnych potwierdzają także inne badania z obszaru kultu-

³⁴ Warto odnotować, że znaczącą rolę odgrywa tu podział regionalny – największy odsetek respondentów, twierdzących, że istnieje podział ukraińskiego społeczeństwa pod względem regionalnym na dwie wrogie części był na południu i na wschodzie kraju, natomiast najwięcej osób twierdziło coś wręcz przeciwnego na zachodzie i w centrum, [w:] *Соціологічне опитування (регіональний розподіл)*, Ukraińskie Centrum Badań Ekonomicznych i Politycznych im. Ołeksandra Razumkowa, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=871, Stan na: 20.09.2015.

³⁵ Można również przytoczyć badania z maja 2012 r., które zostały przeprowadzone na Krymie. Na pytanie czy Rosjanie i Ukraińcy to jeden czy dwa różne narody 55,8% respondentów udzieliło odpowiedzi, że to jeden naród, 34,7% – że dwa różne, a 9,5% – iż trudno powiedzieć, [w:] *Соціологічне опитування (соціокультурна спільнота)*, Ukraińskie Centrum Badań Ekonomicznych i Politycznych im. Ołeksandra Razumkowa, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=471, Stan na: 20.09.2015.

³⁶ В. Паніотто, Н. Харченко, *Актуальний стан справ в українському суспільстві* (maj 2015), Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=528&page=2>, Publikacja: 15.06.2015, Stan na: 19.09.2015, slajd 32.

³⁷ Obwody: wołyński, zakarpacki, iwanofrankowski, lwowski, rówieński, tarnopolski, chmielnicki, czerniowiecki.

³⁸ Obwody: kijowski (z miastem Kijów), żytomierski, winnicki, czernichowski, czerkaski, kirowohradzki, sumski, połtawski.

³⁹ Obwody: dnipropropietrowski, mikołajewski, chersoński, odeski, zaporoski.

rowego, przeprowadzone w kwietniu 2014 roku. W kwestii tego, czy ukraińska kultura powiązana jest bardziej z wartościami zachodnimi czy rosyjskimi: 25% respondentów uważa, że bardziej z zachodnimi, a 33% iż z rosyjskimi (17% zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć”, 16% – „ani z tymi, ani z tymi”, a 9% – „z oboma”). Natomiast na poziomie regionalnym⁴⁰:

- Wschód: 51% wartości rosyjskie, 9% zachodnie,
- Północ: 25% wartości rosyjskie, 25% zachodnie,
- Centrum: 37% wartości rosyjskie, 26% zachodnie,
- Południe: 44% wartości rosyjskie, 12% zachodnie,
- Zachód: 7% wartości rosyjskie, 53% zachodnie.

Szczególną uwagę należy również zwrócić na kwestię członkostwa Ukrainy w NATO⁴¹ i sprawy Krymu⁴². Kwestie językowe wiążą się ponadto

⁴⁰ Obwody: doniecki i charkowski – badań nie udało się przeprowadzić w obwodzie ługańskim.

⁴¹ В. Паниотто, Н. Харченко, *op. cit.*, slajd 33.

⁴² Spadło poparcie dla członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim, jako najlepszej gwarancji bezpieczeństwa dla Ukrainy (wrzesień 2014 r. – poparcie 43,6% społeczeństwa, grudzień 2014 r. – 46,4% społeczeństwa, lipiec 2015 r. – 35,7% społeczeństwa). Jednak spadło także poparcie dla sojuszu z Rosją i państwami Wspólnoty Niepodległych Państw (wrzesień 2014 r. – poparcie 14,8% społeczeństwa, grudzień 2014 r. – 10,1%, lipiec 2015 r. – 7,8%). Natomiast liczba zwolenników przystąpienia do NATO ostatecznie jednak wzrosła. Według stanu na lipiec 2015 roku, gdyby na Ukrainie przeprowadzone zostało referendum w tej kwestii, aż 64% Ukraińców, którzy wzięliby udział w referendum, byłoby za. Dla porównania: w czerwcu 2010 r. takiej odpowiedzi udzieliłoby 24,7% ludzi, w kwietniu 2012 r. – 14,8%, w czerwcu 2014 r. – 45,4%. I znowu pojawia się kwestia różnic regionalnych – najwięcej zwolenników byłoby na Ukrainie Zachodniej (39% – „bezw warunkowo tak” i 32,4% „raczej tak”), później na Ukrainie Centralnej (32,8% – „bezw warunkowo tak” i 18% „raczej tak”). Na Ukrainie Południowej (15,8% – „bezw warunkowo tak” i 10,7% „raczej tak”) oraz na Ukrainie Wschodniej (12,7% – „bezw warunkowo tak” i 10,0% „raczej tak”) zwolenników jest znacznie mniej, jednak jeszcze gorzej przedstawiała się sytuacja na Donbasie (8,8% – „bezw warunkowo tak” i 7,5% „raczej tak”). Biorąc pod uwagę, iż odwrotnie proporcjonalna jest liczba przeciwników tego rozwiązania, różnice regionalne i językowe są z tym bez wątpienia powiązane (nawet przez fakt utrudnionego dostępu do mediów zachodnich i ukraińskich, a zwłaszcza przez fakt zwiększonego dostępu do rosyjskiej propagandy); *Zob.: Референдум щодо вступу до НАТО був би виграний, проте це питання ділить Україну*, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Лька Кучеріва, <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/referendudilit-ukrainu-.htm>, Publikacja: 14.08.2015, Stan na: 18.09.2015.

z percepcją rzeczywistości na poziomie politycznym. Średnio indeks efektywności rosyjskiej propagandy na Ukrainie wynosi 26%, jednak waha się on w zależności od języka preferowanego przez badanych. Najmniejszy jest w grupie ukraińskojęzycznych (15%), średni w mieszanej grupie postępujących się „surżykiem”⁴³ (27%), a największy w grupie rosyjskojęzycznej (38%). Co ciekawe, osoby ukraińskojęzyczne prezentują najbardziej patriotyczne podejście do swojego państwa. Gdyby dzisiaj przeprowadzone zostało na Ukrainie referendum w sprawie ogłoszenia przez nią niezależności, w grupie ukraińskojęzycznych obywateli zagłosowałoby za tym 90% ludności (5% byłoby przeciw, a kolejne 5% nie wiedziałoby co odpowiedzieć). W grupie dwujęzycznych za niepodległością głosowałoby już 71% ludności (15% byłoby przeciw). Natomiast tylko 45% rosyjskojęzycznych Ukraińców poparłoby ukraińską niepodległość (30% byłoby przeciw)⁴⁴.

Badania Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii i rosyjskiego ośrodka badania opinii publicznej Centrum Jurija Lewady potwierdzają głębokie różnice w postrzeganiu wydarzeń na Ukrainie pomiędzy społeczeństwem rosyjskim i ukraińskim. Na pytanie czy pomiędzy Rosją a Ukrainą trwa wojna 59% rosyjskiego społeczeństwa odpowiedziało w sierpniu 2014 roku, iż nie (26% – że tak, a 15% – że trudno powiedzieć). Z kolei we wrześniu 2014 r. aż 70% ukraińskiego

⁴³ Podobnie do NATO wygląda sytuacja z Krymem. Na poziomie ogólnokrajowym: 68,6% społeczeństwa uważa Krym za ukraińskie terytorium anektowane przez Rosję, 7,9% za terytorium rosyjskie, które zostało włączone do Federacji Rosyjskiej w sposób zgodny z prawem, 5,6% za terytorium rosyjskie, które zostało włączone do Federacji Rosyjskiej w sposób niezgodny z prawem, 9,8% za terytorium, które nie należy ani do Ukrainy ani do Rosji, a 8,1% nie ma zdania w tej kwestii. Aczkolwiek regionalnie Ukraińcy są podzieleni. Dla przykładu 85,7% mieszkańców Kijowa, 88,5% mieszkańców Wołynia (Ukraina Zachodnia) oraz 89,7% mieszkańców obwodów iwanofrankowskiego czy lwowskiego (Ukraina Zachodnia) uważa Krym za ukraińskie terytorium anektowane przez Rosję. Natomiast podobnego zdania będzie jedynie 45,0% ludności Słobodszczyzny na pograniczu północno-wschodnim w obwodzie charkowskim (Ukraina Wschodnia) i 22,3% ludności Donbasu (obwód doniecki). Wśród tej ostatniej będzie też najwięcej zwolenników podejścia, iż Krym to terytorium rosyjskie, które zostało włączone do Federacji Rosyjskiej w sposób zgodny z prawem – 29,2% mieszkańców, *Zob.: Крим – рік після анексії – загальнонаціональне опитування*, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Лька Кучеріва, <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/krim--rik-pislja-an-opituvannja.htm>, Publikacja: 4.03.2015, Stan na: 17.09.2015.

⁴⁴ Mieszanka języka rosyjskiego i ukraińskiego.

społeczeństwa na to samo pytanie odpowiedziało twierdząco (19% – że nie, 10% – że trudno powiedzieć)⁴⁵.

Konsekwencje wykorzystywania kwestii językowej jako narzędzia politycznego

Kwestie językowe na Ukrainie do dnia dzisiejszego pozostają niezwykle skomplikowane. Z jednej strony mamy do czynienia z pełną tolerancją i powszechną znajomością języka rosyjskiego w całym niemal społeczeństwie ukraińskim, z drugiej natomiast pojawia się poczucie głębokiego nieporozumienia względem osób rosyjskojęzycznych, które nie adaptują się do nowej sytuacji społeczno-politycznej po Rewolucji Godności z przełomu 2013 i 2014 roku. Istota problemu nie leży jednak bowiem w samej kwestii językowej, ale w konsekwencjach jej wykorzystywania jako narzędzia politycznego zarówno przez siły wewnętrzne, jak i zewnętrzne.

Autorzy analizowanych wyżej badań „*Pozycja języka ukraińskiego na Ukrainie w latach 2014–2015*” zwracają szczególną uwagę na fakt, iż „głównym negatywnym czynnikiem, który stymuluje wyciskanie języka ukraińskiego z najważniejszych sfer społecznych jest wątpliwa ustawa Kiwałowa-Kołyśniczenka” (*Ustawa o zasadach państwowej polityki językowej*)⁴⁶. Zatwierdzona została przez byłego prezydenta Wiktora Janukowycza w 2012 roku z naruszeniem nie tylko procedur parlamentarnych czy ukraińskiej konstytucji, ale i w ogniu krytyki ekspertów ukraińskich oraz Rady Europy i obserwatorów OBWE. Funkcjonuje ona do dnia dzisiejszego, gdyż jej anulowanie przez Werchowną Radę 23 lutego 2014 roku do tej pory nie zostało zatwierdzone podpisem nowego prezydenta. Pozwoliła ona na rozszerzenie wykorzystania „języków regionalnych” wszędzie tam,

gdzie odsetek mniejszości narodowej jest wyższy niż 10% ludności⁴⁷.

To właśnie wskutek obowiązywania tej ustawy odsetek czasu antenowego dla programów rosyjskojęzycznych na Ukrainie we wszystkich mediach doszedł do 44%, przy czym tych ukraińskojęzycznych osiągnął poziom jedynie 30% (pozostały czas to audycje dwujęzyczne). Jest to tym istotniejsze, iż dowiedziony został bezpośredni związek pomiędzy językiem używanym przez respondentów a odbiorem przez nich rosyjskiej propagandy⁴⁸, będącej częścią rosyjskiej wojny informacyjnej i operacji psychologicznych⁴⁹.

Przełomowym momentem kryzysu ukraińsko-rosyjskiego była aneksja Krymu z marca 2014 r. Ten moment stał się też kluczowy dla pogorszenia nastawienia względem siebie Rosjan i Ukraińców, co potwierdzają badania demoskopijne⁵⁰. Stał się on również punktem zwrotnym w podejściu Ukraińców do własnego państwa, w tym własnego języka państwowego. Paradoksalnie więc, polityka Władimira Putina nie tylko wzmocniła pozycję i znaczenie języka ukraińskiego dla Ukraińców (w tym i tych rosyjskojęzycznych), ale i zjednoczyła Ukrainę wewnątrz, czego najlepszym dowodem jest fakt, iż scenariusz z Krymu nie został powtórzony na Ukrainie Wschodniej. Niemniej jednak trudno na obecną chwilę prognozować dalszą ewolucję sytuacji językowej, gdyż pozostaje ona w nierozzerwalnym związku z aspektem geopolitycznym, w tym polityką wobec Ukrainy ze strony Rosji, Niemiec, Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych.

Podsumowanie

W procesie demokratyzacji Ukrainy podziały językowe i religijne, choć z początku nie od-

⁴⁵ W podobnych proporcjach przedstawia się stosunek do własnej historii. W kwestii „Wielkiego Głodu”, największej osób ukraińskojęzycznych określa go jako ludobójstwo na narodzie ukraińskim (86%, 5% jest przeciwnego zdania, a 9% nie ma opinii). Dwujęzyczni uważają wydarzenia z 1932–1933 roku za ludobójstwo w 65% (20% jest odmiennego zdania). Natomiast rosyjskojęzyczni popierają to twierdzenie tylko w 48% (29% twierdzi, iż nie było to ludobójstwo), [w:] *Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська*, op. cit.

⁴⁶ В. Паніотто, Н. Харченко, op. cit., slajd 29.

⁴⁷ Закон „Про засади державної мовної політики”, Верховна Рада, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>, Stan na: 22.09.2015.

⁴⁸ *Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська*, op. cit.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Zob.: A. Lelonek, *Ukraina: Nowa faza wojny psychologicznej i informacyjnej*, Defence24.pl, <http://www.defence24.pl/119721,ukraina-nowa-faza-wojny-psychologicznej-i-informacyjnej>, Publikacja: 31.08.2014, Stan na: 20.09.2015; A. Lelonek, *Bрудna wojna Putina: rosyjskie operacje psychologiczne*, Defence24.pl, http://www.defence24.pl/analiza_brudna-wojna-putina-rosyjskie-operacje-psychologiczne, Publikacja: 26.02.2015, Stan na: 20.09.2015.

grywały istotnej roli politycznej, przeobraziły się w osie dramatycznego sporu o gwałtowności rewolucji. Badacze podkreślają rolę ustawy językowej Kiwałowa-Kołyśniczenka w zaognianiu konfliktu pomiędzy grupami posługującymi się językiem ukraińskim i rosyjskim. Wszystko wskazuje na to, że utrzymanie kosztownego politycznie modelu “rozdrobnionego” pluralizmu religijnego stanowi tak zwane mniejsze zło w polityce wyznaniowej, która przy uznaniu osobowości prawnej Kościołów (jak to ma miejsce w większości ustrojów demokracji liberalnej) w miejsce obecnego dialogu państwa z gminami wyznaniowymi, mogłaby pójść tą samą drogą – co widać choćby na przykładzie politycznych posunięć władz Cerkwi Prawosławnych obu Patriarchatów – Kijowskiego i Moskiewskiego – które przyczyniały się do polaryzacji konfliktów społecznych zarówno podczas Pomarańczowej Rewolucji, jak i w dobie Rewolucji Godności (tzw. Euromajdanu).

Trzeba zauważyć, że Ukraina to jedno z niewielu państw byłego Bloku Wschodniego charakteryzujących się ogromnym zróżnicowaniem wyznaniowym, etnicznym i językowym. Postawienie na przeszczepiony z zachodnich demokracji liberalnych tożsamościowy model pluralizmu politycznego, zamiast wspomóc zarządzanie konfliktami społecznymi – w wielu miejscach wytworzyło je lub zaostriżyło. Te spory nałożyły się na naturalne spory społeczne dotyczące kierunku transformacji, orientacji rozwojowej państwa i dalszych zmian ustrojowych, nadając im charakter sporów identyfikacyjnych i wręcz aksjologicznych, to znaczy – niemożliwych do rozwiązania na gruncie obywatelskiej i politycznej deliberacji, a to stworzyło grunt pod gwałtowniejsze metody rozwiązywania sporów.

Bibliografia

- Avioutskii V., *Aksamtna rewolucja*, przeł. A. Czarnačka, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2008.
- Babiński G., *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Nomos, Warszawa 1997.
- Building States & Nations*, S. N. Eisenstadt, S. Rokkan (red.), t. I–II, SAGE Publications, 1973.
- Calvocoressi P., *Polityka międzynarodowa po 1945 roku*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1998.
- Державна служба статистики України, <http://database.ukrcensus.gov.ua/>.
- Eisenstadt S. N., Rokkan S. (red.), *Building States & Nations*, t. I–II, SAGE Publications, Beverly Hills 1973.
- Five things you need to know about the crisis in Ukraine*, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <http://www.unocha.org/top-stories/all-stories/five-things-you-need-know-about-crisis-ukraine>, Publikacja: 29.06.2015, Stan na: 16.09.2015.
- Фонд «Демократичні ініціативи», <http://dif.org.ua>.
- Gutmann A., *Identity in Democracy*, Princeton University Press, Princeton 2003.
- Narasymiw B., *Post-Communist Ukraine*, wyd. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto 2002.
- Інформаційна довідка про Україну, <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/info/general-facts>, Stan na: 15.09.2015.
- Jełonek A. W., *W stronę nieliberalnej demokracji. Szkice z antropologii politycznej Azji Południowo-Wschodniej*, Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.
- Kehrer G., *Wprowadzenie do socjologii religii*, tłum. J. Piezga, Nomos, Kraków 2006.
- Kozyrska A., *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2014.
- Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua>.
- Jełonek A., *Bрудna wojna Putina: rosyjskie operacje psychologiczne*, Defence24.pl, http://www.defence24.pl/analiza_brudna-wojna-putina-rosyjskie-operacje-psychologiczne, Publikacja: 26.02.2015, Stan na: 20.09.2015.
- Jełonek A., *ONZ: ponad dwa miliony uchodźców przez wojnę na Ukrainie*, Defence24.pl, http://www.defence24.pl/news_onz-ponad-dwa-miliony-uchodzcow-przez-wojne-na-ukrainie, Publikacja: 21.04.2015, Stan na: 16.09.2015.
- Jełonek A., *Ukraina: Nowa faza wojny psychologicznej i informacyjnej*, Defence24.pl, <http://www.defence24.pl/119721,ukraina-nowa-faza-wojny-psychologicznej-i-informacyjnej>, Publikacja: 31.08.2014, Stan na: 20.09.2015.
- O'Brien S., *Statement on Ukraine*, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/24%20Sept%20ERC%20Ukraine%20statement.pdf>, Publikacja: 24.09.2015, Stan na: 24.09.2015.
- Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008.
- Паніна Н. В., *Українське суспільство 1994–2005: соціологічний моніторинг*, Видавництво Софія, Київ 2005.
- Паніотто В., *Наталя Харченко, Актуальний стан справ в українському суспільстві (maj 2015)*, Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=528&page=2>, Publikacja: 15.06.2015, Stan na: 19.09.2015.

- Поліщук Ю., *Російська православна церква як інструмент колонізаторської політики царизму в правобережній Україні (кінець XVIII – середина XIX ст.)*, «Наукові Записки» (ІІІЕНД), Київ 2006.
- Potulski J., *Spoleczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
- “Religious tensions deepen Ukraine splits - Russian Orthodox official”, *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2014/05/16/us-ukraine-crisis-church-idUSBREA4F0HE20140516>. Publikacja: 16 maja 2014. Stan na: 20.09.2015.
- Rokkan S., *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe*, Clarendon Press, Oxford 1999.
- Співак О., *Кілька зауважень щодо перспектив розвитку української мови*, Український альманах 2002, Варшава 2002.
- Szeptycki A., „Podziały religijne na Ukrainie”, [w:] Schreiber H., Solarz A. (red.), *Religia w stosunkach międzynarodowych. 10-lecie współpracy Instytutu Stosunków Międzynarodowych ze Zgromadzeniem Słowa Bożego (SVD)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Українське Центрум Бадань Економічних і Політичних ім. Олександра Разумкова, <http://www.uceps.org>.
- Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська, TEXTY.org, <http://texty.org.ua/pg/article/kulch/read/60860/>, Publikacja: 08.07.2015, Stan na: 15.09.2015.
- Верховна Рада, <http://rada.gov.ua>.

THE RELIGIOUS AND LINGUISTIC DIMENSIONS OF IDENTITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF REGIONAL CHARACTERISTICS

Abstract

The article deals with religious and linguistic dimensions of identities in Ukraine taking into account this country's regional characteristics. These are two basic instruments in all state-creating processes and broadly understood political integration of the Ukrainian society. Moreover, both religious and linguistic issues are the key elements determining current political divisions in Ukraine, these days still used in political battles.

Keywords: Ukraine, pluralism, democracy, identity, denominational policy, language policy, official language, nationality, independence, Orange Revolution, Euromaidan.

Introduction: Identity as a tool for political integration and state formation processes

The prevalent opinion in contemporary discussions concerning political systems is that democratic solutions are superior to other forms of governance. Adam W. Jelonek stresses that “There is probably no country in the world that openly questions democracy as a system of governance. Even the most authoritarian regimes see themselves as democracies, yet they always attach some qualifications to that term”¹. Adopting democracy as the model of political organisation involved thinking about social processes – in particular, attributing the models of conflict and articulation of social interest to structures that are characteristic of historical democracies. The concept of identity comes to the fore among them.

In political thought, identity is a specific interlace of various group identifications, such as denomination, nationality, language, ethnicity and class; in more recent theories also: race, gender, sexual orientation, etc., which permits more efficient articulation of a given group's interests, a combination thereof as part of a certain “identity grammar” and, thus, anticipation – at least to a certain extent – and management of its political aspirations². Identity, sometimes referred to as “a dynamic interaction between partners, identification of oneself through and in relationships”³, is a foundation for the principle of pluralism.

Due to acknowledging the fundamental role of this concept, forming or rather crystallising social

² See A. Gutmann, *Identity in Democracy*, Princeton University Press: 2003.

³ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa im. A. Frycza Modrzewskiego: 2008, p. 15.

¹ В. Паніотто, Н. Харченко, op. cit., slajd 30.

identities has become one of the basic dimensions of the transformation and democratisation processes. It is associated with a conviction, strongly present in the theory of the state, that processes that shaped national identities embedded in religion (especially after the peace of Augsburg introducing the *cuius regio eius religio* principle) and language (formation of national identities in Europe, mainly in the second half of the nineteenth century, correlated with reconstructing native languages, developing linguistics and the blooming of national literature) were an indispensable part of broader changes which led to the formation of a political order based on nation states, recognised, in turn, as a substrate for modern democracy⁴. In other words, divisions based on identity are considered to be the *sine qua non* condition for transformation into an effective democracy, especially - but not only - in the prevalent liberal version.

Historically speaking, denominational and linguistic identities are crucial for the formation of political identities in pluralistic democratic societies. The identity crystallisation processes are an extremely important element of changes in Ukrainian society after the proclamation of the independence of Ukraine in 1991 and can cast special light on the peculiarities of the transformation process in that country.

Historical role of religion in shaping the national consciousness of Ukrainians

In the era of formation of national consciousness among European nations, since the beginning of the nineteenth century and later, Ukraine was under the influence of two foreign powers - Tsarist Russia and the Habsburg Empire. Both these external centres of authority, as well as Poland, Ukraine's historical centre of cultural gravity, influenced Ukraine in a special way, attracting and assimilating its elites to their own cultures. Ukrainians as "a nation of peasants and priests" were left, so to speak, to themselves, which delayed nation-building processes and depoliticised them. Nationality was constituted through the hard work of language and folk culture reconstruction, often initiated by the

Greek Catholic clergy, which took over the cultural role of elites⁵.

During the partition period, the Russian Orthodox Church remained a major ideological institution of the Russian state and the primary arm of Russification. Its role - as a factor to legitimise the Tsardom and Russification, as an educator of the youth and a mobiliser to defend the homeland - was strengthened by the law, which prohibited conversion from Orthodox Christianity to other denominations and promoted conversion to Orthodox Christianity (including financial incentives), ensured the dominance of the Russian Orthodox Church as a state church and made participation in Orthodox religious practices an obligation to the state⁶. The principle "one law, one language, one faith"⁷ was adopted. Breaking the monopoly of the Orthodox Church only took place in 1905 with the so-called tolerance ukase signed by Tsar Nicholas II, permitting conversion from Orthodox Christianity - but only into the Latin rite, and not into the more indigenous Greek Catholic rite. The privileged position of the Russian Orthodox Church and persecution against the Uniates (Greek Catholic Church) also persisted in the Soviet Union, which fought against national and nation-building aspirations as premises for separatist tendencies.

Religious freedoms were broader in the Austro-Hungarian Empire, which ruled over about 20% of the territory and inhabitants of Ukraine, where the principle of equality of nations, the right to nurture ethnic languages and cultivate denominations recognised by the Austro-Hungarian Empire prevailed. This was in the best interest of the Austrian occupant: strengthening weaker ethno-religious elements, in this case the Ukrainian one, at the expense of a stronger element, for example the Polish one. However, the situation in territories under strong Polish influence was unique: a strong division into Polish Catholicism of both rites and the Ruthenian Orthodox Church

⁵ See: G. Babiński, *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Nomos, Warsaw 1997.

⁶ A. Kozyrska, *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Europejskie Centrum Edukacyjne: 2014, p. 60.

⁷ Ю. Поліщук, *Російська православна церква як інструмент колонізаторської політики царизму в правобережній Україні (кінець XVIII – середина XIX ст.)*, «Наукові Записки» (ІПіЕНД), Київ 2006, вип. 30, кн. II, p. 449.

⁴ See S.N. Eisenstadt, S. Rokkan (ed.), *Building States & Nations*, vol. I-II, SAGE Publications: 1973; S. Rokkan, *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe*, Clarendon Press: 1999.

emerged. Catholic influences after 1793 hampered the Russification process in areas annexed by Russia⁸. As regards the Austrian partition, the aspirations of the upper clergy strata educated at the Collegium Ruthenum in Lviv, founded by the Emperor, further aggravated the process of alienation of the Ukrainian elite from the nation fabric, leaving the role of national “awakeners” to local Uniate clergymen and Orthodox priests, who were traditionally close to parishioners⁹.

The Ukrainian national movement largely relied on decimated Uniate clergy and parish Orthodox clergy, who, due to entrenchment in the family, guaranteed continuity of memory and preservation of tradition. The programme of Cyril and the Methodius Brotherhood, founded in Kyiv in 1845 by, among others, Taras Shevchenko, was based on a religious framework. The desire to codify the Ukrainian language on the occasion of the attempt to translate the Scripture into Ukrainian caused political repercussions on an unexpected scale in the form of the Edict of Ems signed by Tsar Alexander II in 1876, which banned the publication and import of books in the Ukrainian language to Russia, as well as the use of Ukrainian in schools and in the theatre. Finally, the Ukrainian translation of the Scripture was only published in 1901 and played an important role in both language development and raising national consciousness.

This historical convergence of national aspirations and folklore and the local dimension of religiosity may be one of the reasons why Ukraine maintained a specific model of religious pluralism, consisting in the equality of religious communities, and not churches as whole entities, and regarding those local communities as partners in political dialogue with the state.

The role of religion in the transformation processes in Ukraine after the proclamation of independence

The authorities of the Ukrainian Soviet Republic began to perceive the need to liberalise the attitude to religion and to make concessions to religious freedom as early as in the second half of the 1980s. It was one of the main topics of the political struggle conducted in the USSR by

human rights defenders. In 1990, mainly due to the signals of social and political life liberalisation coming from Moscow, the Central Committee of the Communist Party of Ukraine issued a breakthrough resolution on denominational policy, in which state interference with the life of religious institutions, restriction of rights of believers and persecution for religious beliefs were considered totalitarian practices in direct opposition to the idea of communism¹⁰. At the same time, efforts were made to separate religious issues from political ones, especially those related to nationality. The concept of a national church did not exist in the political thought of the Soviet Union, and trends in this direction were identified with separatist aspirations.

The researchers indicate that those efforts have failed. The Greek Orthodox Church played the role of religious opposition, the history of persecution at times of the rule of the party machine achieved the rank of national martyrdom and obstructing the activities of that Church before and after 1991 (*inter alia* through difficulties in recovering its real properties) also inflamed public opinion abroad, thanks to effective support efforts by such figures as Andrei Sakharov, the Nobel Peace Prize laureate.

At that time, the Greek Catholic Church was contrasted with the Russian Orthodox Church - the latter was credited with collaboration with the Soviet authorities. A clear religious distinction began to be drawn geographically. Western Ukraine was clearly influenced by the Uniate (Greek Catholic) Church, which managed to register more than 1,600 new parishes in the first years after the liberalisation of denominational policy. Meanwhile, Eastern Ukraine was dominated by the growing network of Russian Orthodox Church parishes inherited from the Soviet period, which embraced over 70% of the religious communities registered in Ukraine until 1988, namely 3,971 parishes¹¹. Roughly up until the mid-1990s, the first wave of revival focused on the west of the country and was linked with the possibility to register the Ukrainian Greek Catholic Church and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, which were previously illegal. In later years, the trend for creating new communities moved to the southeast of the country.

⁸ A. Kozyrska, op. cit., p. 79.

⁹ Ibidem, p. 82–84.

¹⁰ Ibidem, p. 143.

¹¹ Ibidem, p. 144.

In 1993, there was a split within the Russian Orthodox Church in Ukraine – while most communities remained subordinate to the Moscow Patriarchate, about 30% formed the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate. Its superior - the Metropolitan of Kyiv, Filaret (Denysenko), defied the leadership of the Moscow Patriarchate in 1991. He was excommunicated by the Moscow Patriarchate, and a new Metropolitan was consecrated in his place – Volodymyr (Sabodan). In this way, two Orthodox Churches began to function in parallel in Ukraine - a bigger one, subordinate to the Moscow Patriarchate, though traditionally enjoying autonomy, embraced as many as 10,384 parishes in 2004 (there were 5,031 in 1991); and a smaller Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate (1,665 parishes in 1993 and 3,395 parishes in 2004, respectively)¹².

In the first decade after the proclamation of independence, researchers explained that the reasons for the “explosion of religious feelings” were “spiritual starvation” after years of atheism imposed by the Soviet Union, or a response to the “tragedy of the twentieth century”, i.e. both armed conflicts on an unprecedented scale and the internal consequences of the transformations, or a crisis of values after the bankruptcy of axiology introduced by the already non-existent Soviet system, or a form of “escape from the difficulties of the transformation period, the state of uncertainty associated with changes”¹³.

Religion and political divisions

In 1996, the Ukrainian authorities published a concept of the state policy regarding the Church and religious organisations, which included an assumption that the Church should fulfil a “historical mission in society.” The document stresses that the Church “actively promotes the revival of the national Ukrainian State” and “proved its ability to convey positive moral and cultural values to the faithful”¹⁴. It was a response

to a tendency that persisted in the decade after the proclamation of independence to equate the religious revival with a change “for the better”, after cutting off from the old regime associated with the loudly declared atheism of its leaders (for example, president Leonid Kuchma was an atheist). Polls showed that Ukrainian society tended to bestow more confidence in politicians who were believers during this period¹⁵.

These processes seemed to be in line with the historical trend to link nation-building aspirations with religious identity and find a political legitimisation in religion, as was observed in the processes of formation of national democracies of Western Europe and the United States of America. This also evoked some remnants of the Soviet policy that fought to the last against separatism in the republics, but in a manner that was not anticipated by the regulator. “As late as in 1989, there were opinions that the change of state authorities’ standpoint on the legalisation of these communities could be dictated by the desire to weaken Ukrainian nationalism. From this point of view, the existence of two nationalisms in Ukraine - the “Orthodox” and the “Uniate”, which would not have convergent points, was favourable to Moscow”¹⁶ - notes Antonina Kozyrska. This tendency has worsened over the years.

Denominational conflicts have become one of the dimensions of the “Orange Revolution” of 2004, when it became clear that the Orthodox Church of the Moscow Patriarchate supported the pro-Moscow candidate, Viktor Yanukovich (supporters of Yushchenko were even denied communion in some metropolises), and the Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate, just like the Greek Catholic Church, supported Viktor Yushchenko (the Kyiv Patriarch personally performed masses at the Kyiv’s Maidan)¹⁷. This was connected to a debate that started in the early 2000s on improving the legal model of denominational pluralism, in particular regarding the lack of consultation of amendments to the law on freedom of conscience and religious organisations with the authorities of

¹² V. Avioutskii, *Aksamtne rewolucje*, trans. by A. Czarnacka, Wydawnictwo Akademickie Dialog: 2008, p. 122.

¹³ A. Kozyrska, op. cit., p. 154–155.

¹⁴ *Ibidem*, p. 153; *Інформаційні матеріали до робочого засідання постійно діючого круглого столу Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин» на тему: «Про доцільність розробки проекту концепції державної політики стосовно релігії і церкви в Україні»*, Київ 2003, p. 5.

¹⁵ See A. Szeptycki, “Podziały religijne na Ukrainie”, [in:] H. Schreiber, A. Solarz (ed.), *Religia w stosunkach międzynarodowych. 10-lecie współpracy Instytutu Stosunków Międzynarodowych ze Zgromadzeniem Słowa Bożego (SVD)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego: 2012, p. 238.

¹⁶ A. Kozyrska, *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, op. cit., p. 145.

¹⁷ V. Avioutskii, *Aksamtne rewolucje*, op.cit., p. 120–124.

the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate in 2002, which initiated a dispute lasting many years between the denominations over their primacy in the shaping and development of the spirituality and culture of the Ukrainian nation, which, with time, also acquired a material dimension – religious experts and representatives of other Churches asked, for example, why the Orthodox Church of the Moscow Patriarchate was to be granted the right to restitution of the entire property of the Church¹⁸.

In the subsequent decade, the state authorities supported the adopted model of religious pluralism and equal treatment of all denominations. The laws adopted in 2012 maintained the principle that the legal personality was attached to religious communities in Ukraine, and not Churches as whole organisations; they also made it more difficult to register new religious communities. According to researchers, the pursuit of the interest of consolidation of the multi-ethnic and multi-religious national community turned out to contribute to the social disintegration, which was brought about by religious tensions and conflicts, some of which were inspired from the outside¹⁹. In 2014, political divisions were even more clearly reinforced by religious aspects. The bishop, Hilarion, Head of the External Relations Department of the Church of the Moscow Patriarchate, distanced himself from the Prime Minister, Arseniy Yatsenyuk, and acting President, Oleksandr Turchynov²⁰. It is hardly surprising that vast parts of Ukraine, being a common area of the broadly understood Russian world, has not clearly accepted some Western influences, namely Catholicism and various Protestant churches. On the other hand, the Moscow Patriarch, Kirill, expressed support for Putin's policy of regarding Ukraine and the Ukrainian nation as the same as the Russian nation in order to bind Ukraine with Russia, in particular its eastern part. In connection with the conflict in the Donbas and the rickety situation in the southern oblasts of Ukraine, these tendencies are becoming more profound at the

moment, and the relationship of the Orthodox Church of the Moscow Patriarchate with the authorities in Moscow does not allow hope that the disputes between denominations in Ukraine will stop.

Specificity of the denominational pluralism in Ukraine

A particular historic convergence of national aspirations and folk and local dimension of religiosity may be one of the reasons why Ukraine has maintained a specific model of religious pluralism, consisting in the equality of religious communities, and not whole churches, and treating those local communities as partners in the political dialogue with the state. This model fulfils the conditions for legal religious pluralism. Researchers argue, however, that it may not be truly beneficial from the point of view of real pluralism. Legal pluralism is understood here in accordance with Günter Kehr's distinction, i.e., as national legislation granting the right to exist to different religious groups, while real pluralism as existing religious diversity, social acceptance and recognition of various religious groups, as well as acceptance of pluralism in the ethical and axiological dimensions²¹. Despite attempts made by the hierarchy of the Catholic Church and the Orthodox Church to recognise the legal personality of religious organisations, as well as elevating them to the rank of partners in dialogue on religious matters with the state, the Ukrainian authorities have decided to maintain that organisational principle, assuming that it will be more favourable from the point of view of social coherence and minimisation of political and social tensions.

Language issues in Ukraine after the Euromaidan in the context of regional characteristics

Ukraine's population embraces twenty diverse ethnic groups²², with Russians being the largest

¹⁸ A. Kozyrska, *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, op. cit, p. 247–248.

¹⁹ Ibidem, p. 251.

²⁰ *Religious tensions deepen Ukraine splits – Russian Orthodox official*, Reuters, created on 16 May 2014, accessed on 15 October 2015, <http://www.reuters.com/article/2014/05/16/us-ukraine-crisis-church-idUSBRE-A4F0HE20140516>.

²¹ See: G. Kehr, *Wprowadzenie do socjologii religii*, trans. by J. Pięga, Nomos: 2006, p. 92–126.

²² P. Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa po 1945 roku*, wyd. Książka i Wiedza: 1998, p. 85.

one²³. The population structure in 1989 was as follows: native Russians accounted for 26.6% of the population of Ukraine, i.e. 8,334,100 people²⁴. According to the data from 2001²⁵, the ratio of Russian citizens to the Ukrainian general public had significantly fallen – to 17.3%, with 78% of ethnic Ukrainians. According to the last census of 5 December 2001, 32,577,468 residents of Ukraine presented themselves as Ukrainian speakers, followed by 14,273,670 Russian speakers, in a total population of 48,457,102²⁶. The current state of affairs in this regard is difficult to ascertain. The next official census will take place in 2016, and the conflict with Russia, as well as economic emigration, have significantly changed the demographic map of Ukraine²⁷.

The number of Ukrainian citizens who applied for asylum, residence status or made an effort to otherwise legalise their stay in neighbouring countries was 800,961 as of 16 April 2015. However, the number of Internally Displaced Persons (IDPs) is much larger - as of 15 April, there were 1,228,090 IDPs, and, as of 29 June, more than 1.3 million. This data comes from the

UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA)²⁸.

It is worth noting that the consequences of the events of Kyiv's Independence Maidan of December 2013, which brought about the deposition of Viktor Yanukovich, are not merely geopolitical. They have permanently altered the internal situation in Ukraine at the political, social and cultural levels. These changes have become the foundation upon which Ukrainian civil society has begun to form. However, it remains far from having a real impact on the political class, which has assimilated the form rather than the substance.

It can be said that, for the first time since 1991, Ukrainian society has implemented the claim of a state-building role for the Ukrainian language, raising its rank in the social consciousness, also indirectly due to the aggressive Russian policy. At the social level, the language has become an epitome of one's relationship to the state and patriotism as such, which, at the same time, has proved that the conflict between the Russian-speaking and the Ukrainian-speaking nationals was indeed merely a political instrument used by the ruling elite.

This does not mean, however, that language issues do not pose a problem at the political level. In the context of the intense propaganda activities undertaken by Russia and other countries, including Germany and the United States, which explicitly and implicitly finance various political forces in Ukraine, some of whom are federalism advocates or outright nationalists, the regional breakdown is becoming reinforced and established. The latter, in turn, combined with a high level of misinformation, the uncontrolled flood of internal (mainly Russian-speaking) migrants and decreased confidence in the central government, has resulted in a deformation of the linguistic achievements in the emotional and intellectual area and, thus, in their inhibited adaptation at the political and administration level.

²³ Estimations show that the Russian diaspora (i.e. the native Russian population) consists of around 20 million people living mostly in Ukraine, Kazakhstan, Uzbekistan and Belarus. It should be noted, though, that the Russian-speaking population is much bigger; some Russian publications estimate it adds up to around 65 million people [in:] J. Potulski, *Spoleczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego: 2008, p. 365.

²⁴ It is hard not to mention the large number of Ukrainian-Russian marriages that also disturb clear ethnic and linguistic divisions. In the first half of the 1990s, the percentage of mixed marriages in Ukraine was the highest among all post-Soviet republics. See: B. Harasymiw, *Post-Communist Ukraine*, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press: 2002, p. 17.

²⁵ It was the year when the last public census was performed in Ukraine.

²⁶ See: *Кількість наявного населення*, Державна служба статистики України, <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp>, accessed on 15 September 2015.

²⁷ The Ukrainian Ministry of Internal Affairs states that Ukraine is inhabited by 47,732,079 people, see: *Інформаційна довідка про Україну*, <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/info/general-facts>, accessed on 15 September 2015. At the same time, the Ukrainian State Service for Statistics estimates, in the 1 August 2015 report, 42,813,557 people in the general population and 42,643,920 people living within the territory of Ukraine with the obvious exceptions of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. See: *Чисельність населення (за оцінкою) на 1 серпня 2015 року та середня чисельність у січні-липні 2015 року*, Державна служба статистики України, http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/op_popul.asp, accessed on 15 September 2015.

²⁸ See: *Five things you need to know about the crisis in Ukraine*, the UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <http://www.unocha.org/top-stories/all-stories/five-things-you-need-know-about-crisis-ukraine>, created on 29 June 2015, accessed on 16 September 2015; A. Lelonek, *ONZ: ponad dwa miliony uchodźców przez wojnę na Ukrainie*, *Defence24.pl*, http://www.defence24.pl/news_onz-ponad-dwa-miliony-uchodzcow-przez-wojne-na-ukrainie, created on: 21 April 2015, accessed on 16 September 2015; S. O'Brien, *Statement on Ukraine*, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/24%20Sept%20ERC%20Ukraine%20statement.pdf>, created on 24 September 2015, accessed on 24 September 2015.

Language-related status quo in Ukraine

Based on data up to 2010, it can be said that the use of the Ukrainian language was declared by between 52 and 64% of the Ukrainian society, while the Russian language was used by between 30 and 36% of Ukrainian citizens²⁹. In conjunction with the information that 76.7% of Ukrainians wanted their children to learn Russian, and 83.4% of Russians wanted their children to learn Ukrainian, one could speak of a stable language-related status quo in Ukraine even earlier. This should be accompanied by the conclusion that both Ukrainians and Russians recognise long-term bilingualism in Ukraine as a fact, but also that, given Russians' negative attitude towards the Ukrainian language, they see the need for their descendants to learn the state language³⁰.

As of October 2014, language preferences in the two largest two-ethnic groups were as follows:

Chart 1

Language preferences

	Ukrainian language	Russian language
I consider myself solely Ukrainian	66%	34%
I consider myself both Ukrainian and Russian	10.2%	89.8%
I consider myself solely Russian	2.0%	98%

Source: В. Паніотто, Н. Харченко, *Актуальний стан справ в українському суспільстві* (May 2015), Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=528&page=2>, Published on 15.06.2015, Accessed on 19.09.2015, slide 27.

²⁹ See: Н. В. Паніна, *Українське суспільство 1994–2005: соціологічний моніторинг*, Видавництво Софія, Київ 2005, Chart s8, p. 68; Oleksandr Razumkov Ukrainian Centre for Economic and Political Studies, http://www.uceps.org/img/st_img/table/812/social_id.pdf, accessed on 22 September 2015; *Результати порівняльного міжнародного дослідження “Сучасне і майбутнє трьох ключових пострадянських країн (Азербайджан, Росія, Україна). Погляд молодих”*, 2003, Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/txt/110703/tables.htm>, accessed on 22 September 2015; *Громадська думка населення України 17-28 грудня 2008*, Фонд «Демократичні ініціативи», http://dif.org.ua/ua/polls/2008_polls/vfmge-jgjojlegfo.htm, created on 25 December 2008, accessed on 22 September 2015.

³⁰ See: О. Співак, *Кілька зауважень щодо перспектив розвитку української мови*, Український альманах 2002, Варшава 2002, pp. 104–105.

According to even more recent studies conducted by the organisation “Простір свободи” and entitled: “Position of the Ukrainian language in Ukraine in 2014–2015”, the number of Ukrainian-speaking newspapers and magazines has decreased, and the Russian language still prevails in the media (radio and television). However, the position of the Ukrainian language in education has strengthened. In the case of services, it depends on the region - the Russian language is still dominant in the East and South of the country. The same situation occurs in Ukraine's capital city.

Regional issues still remain one of the most important topics in the area of language. For the sake of comparison, the Ukrainian language used at home prevails in Western Ukraine (Lutsk – 97%, Rivne – 97%, Lviv – 93%, Ivano-Frankivsk – 92%). The situation is similar in Central Ukraine, but to a lesser extent (Zhitomir – 79%, Vinnytsia – 70%, Chernivtsi – 66% Poltava – 47%, Kyiv – 27%). The worst situation is in the East (Kharkiv – 4%) and the South (Kherson – 11%, Dnepropetrovsk – 8%, Odessa – 6%, Zaporizhia – 3%). The use of the Russian language is inversely proportional (Lutsk – 2%, Rivne – 2%, Lviv – 2%, Ivano-Frankivsk – 4%, Zhitomir – 6%, Vinnytsia – 15%, Chernivtsi – 7%, Poltava – 15%. Kyiv – 32%, Kharkiv – 84%, Kherson – 62%, Dnepropetrovsk – 58%, Odessa – 78%, Zaporizhia – 66%).

When analysing the above, with preparing a forecast in mind, attention can also be drawn to the attitude of Ukrainians to the position of the Russian language in the country. The approach to its status in Ukraine was examined by the Kyiv International Institute of Sociology in February 2015³¹. The conclusions are as follows³²:

- In a referendum, 48% of Ukrainians would respond against raising the status of Russian to the second state language and 33% would respond in favour (9% would not participate in

³¹ Ukrainian and Russian are spoken simultaneously in the following proportions: Luck – 1%, Rivne – 1%, Lviv – 5%, Ivano-Frankivsk – 3%, Zhytomyr – 13%, Vinnytsia – 5%, Chernivtsi – 24%, Poltava – 36%, Kyiv – 40%, Kharkiv – 11%, Kherson – 25%, Dnepropetrovsk – 32%, Odessa – 15%, Zaporizhia – 30%; [in:] *Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська*, TEXTY.org, <http://texty.org.ua/pg/article/kulch/read/60860/>, created on 08 July 2015, accessed on 15 September 2015.

³² It should be noted that research was also conducted in Donbas and in Luhansk oblast, both in Kyiv-controlled areas as in the territories controlled by so-called ‘separatists’.

such a referendum, while 10% would not know which option to choose). However, 51% of the population of Eastern and Southern Ukraine who would vote for raising the position of the Russian language believe that it is necessary at the national level, and the remaining 46% would like to change its status only in places where it is wished by the majority of the population.

- 52% of the population of Ukraine is in favour of raising the status of Russian to the second state language, but only in places where the majority of the inhabitants wish so.

- 19% and 21%, respectively, of the population is in favour of declaring the Russian language as a second official language throughout the country and for a complete removal of the Russian language from the official level of communication (there are more supporters for the introduction of Russian as the second state language in the East and the South, while there are more supporters for removing the Russian language from the public and state space in Western and in Central Ukraine)

- Support for making the Russian language the second state language significantly decreased: 27% of the population was in favour of doing so in 2013, and 19% now.

Therefore, it is impossible to ignore the importance of internal divisions in Ukraine, primarily in the dimensions of language and ethnicity. Both of them involve the unnatural dynamics of events caused by the policy of the Kremlin – the annexation of the Crimea, which was in contradiction to international law, as well as the active involvement of the Russian army in supporting the so-called ‘separatists’ in Donbas.

This is confirmed by the studies performed by the Oleksandr Razumkov Ukrainian Center for Economic and Political Research in September 2012. The question was whether Ukrainian society was divided into two nearly hostile parts due to a regional division, and 41.9% of respondents answered that it was a fact; 42%, that there was no such a division, and 16.2% had no opinion³³.

It should be emphasised that, given no significant differences in life standard and enjoyment of life between different regions of Ukraine, the main polarisation axis comes down

to political issues, including, in particular, the perception of Russia and the Russian language³⁴. Thus, regional differences manifest, above all, in the approach to the Russians, the Russian Federation and the Russian government. At the level of the whole country, 48% of Ukrainians have a positive attitude towards Russia, 74% towards Russians and 21% towards the Russian government. However, taking into account responses in the regions³⁵:

- Western Ukraine³⁶: 25% of respondents have a positive attitude towards Russia, 66% to Russians, and only 2% to the Russian government,

- Central Ukraine³⁷: 32% of Ukrainians have a positive attitude towards Russia, 63% to Russians, and 3% to the Russian government,

- Southern Ukraine³⁸: 59% of Ukrainians have a positive attitude towards Russia, 81% to Russians and 16% to the Russian government,

- Eastern Ukraine³⁹: 83% of respondents have a positive attitude to Russia, 91% to Russians and as many as 69% to the Russian government.

Conclusions regarding regional disparities are also confirmed by another study of cultural perceptions conducted in April 2014. Asked whether Ukrainian culture was associated more with the values of the West or Russia, 25% respondents were in favour of the West and 33% of

³⁴ The significant role of the territorial division should be noted as the highest percentage of the respondents claiming that the Ukrainian society was divided into two hostile parts in terms of regions was observed in the East and South of the country, while people living in the Western and Central Ukraine claimed otherwise, [in:] *Соціологічне опитування (регіональний розподіл)*, Oleksandr Razumkov Ukrainian Centre for Economic and Political Studies, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=871, accessed on 20 September 2015.

³⁵ In May 2012, similar research was conducted in Crimea. The question was whether Russians and Ukrainians were two separate nations or a single one, and 55.8% of the respondents claimed they were a single nation, 34.7% that they were two separate nations and 9.5% asserted that it was hard to say, [in:] *Соціологічне опитування (соціокультурна спільнота)*, Oleksandr Razumkov Ukrainian Centre for Economic and Political Studies, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=471, accessed on 20 September 2015.

³⁶ В. Паніотто, Н. Харченко, *Актуальний стан справ в українському суспільстві* (May 2015), Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=528&page=2>, created on 15 June 2015, accessed on 19 September 2015, slide 32.

³⁷ Volhyn, Carpathian Ruthenia, Ivano-Frankivsk, Lviv, Rivne, Tarnopol, Khmelnytskyi and Chernivtsi Oblasts.

³⁸ Kyiv (including the city of Kyiv), Zhytomyr, Vinnytsia, Chernihiv, Cherkassy, Kirovohrad, Sumy and Poltava oblasts.

³⁹ Dnepropetrovsk, Mykolaiv, Kherson, Odessa and Zaporizhia oblasts.

³³ *Ставлення до статусу російської мови в Україні*, Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=518&page=4>, created on 10 April 2015, accessed on 18 September 2015.

Russia (17% marked the answer “I do not know”, 16%, „neither”, and 9%, “with both”). However, at the regional level⁴⁰:

- East: 51% – Russian; 9% – Western,
- North: 25% – Russian, 25% – Western,
- Centre: 37% – Russian, 26% – Western,
- South: 44% – Russian, 12% – Western,
- West: 7% – Russian, 53% – Western.

Particular attention should be drawn to the issue of Ukraine's membership of NATO⁴¹ and the Crimea issue⁴². Language issues are also connected with the perception of reality at the political level. On average, the estimated efficiency index of Russian propaganda in Ukraine is 26%, but it varies depending on the language preferred by the respondents. The index is lowest in the Ukrainian-speaking group (15%), close to the average (27%) in the mixed group, mostly speaking ‘Surzhyk’⁴³,

⁴⁰ Donetsk and Kharkiv oblasts. Research was impossible to conduct in the Lugansk oblast.

⁴¹ В. Паниотто, Н. Харченко, *op. cit.*, slide 33.

⁴² The support for Ukraine's membership of NATO as the best guarantee of security has dropped (in September 2014, support was expressed by 43.6% of the population, in December 2014, by 46.4% of the population, and in July 2015, by 35.7% of the population). However, the support for an alliance with Russia and the Commonwealth of Independent States also dropped (in September 2014, 14.8% of the population was in favour, in December 2014 – merely 10.1% and in July 2015 – merely 7.8%). The number of NATO supporters has eventually increased, though. As of July 2015, were Ukraine to conduct a referendum on the issue, as many as 64% of Ukrainians who would take part in the referendum would be in favour. For the sake of comparison: in June 2010, such an answer would be given by 24.7% of the population, in April 2012 – by 14.8% and in June 2014 – 45.4%. Again, the issue of regional differences emerges – most supporters come from Western Ukraine (39% – „definitely yes” and 32.4% „rather yes”), followed by Central Ukraine (32.8% – „definitely yes” and 18% „rather yes”), Southern Ukraine, (15.8% – „definitely yes” and 10.7% „rather yes”) and Eastern Ukraine (12.7% – „definitely yes” and 10.0% „rather yes”). The attitudes in the Donbas were even more expressly against NATO (only 8.8% – „definitely yes” and 7.5% „rather yes”). Given that the number of opponents of such a solution was inversely proportional, regional and linguistic differences are undoubtedly correlated thereto (for instance, because of restricted access to Western and Ukrainian media, and primarily because of easy access to Russian propaganda). See: *Референдум щодо вступу до НАТО був би виграний, проте це питання ділить Україну*, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/referendudilit-ukrainu-.htm>, created on 14 August 2015, accessed on 18 September 2015.

⁴³ Attitudes towards the Crimea situation are similar. At the national level, 68.6% of the population considers Crimea a Ukrainian territory annexed by Russia, 7.9% considers it a Russian territory incorporated into the Russian Federation legally, 5.6% perceive it as a Russian territory incorporated into the Russian Federation illegally, 9.8% claims Crimea

and highest in the Russian-speaking group (38%). Interestingly, the Ukrainian speakers show the most patriotic approach to their country. If a referendum was conducted in Ukraine today on declaring its independence, 90% of the Ukrainian-speaking population would be in favour (5% would be against, and the remaining 5% would not know what to say). Only 71% of the bilingual population would vote for independence (15% would be against). In contrast, only 45% of Russian-speaking Ukrainians would support Ukrainian independence (30% would be against)⁴⁴.

The research carried out by the Kyiv International Institute of Sociology and a Russian public opinion research centre, the Yuri Levada Centre, confirms deep differences in the perception of the events in Ukraine between Russian and Ukrainian society. In August 2014, the question was whether there was a war between Russia and Ukraine, and 59% of the Russian population answered that there was no war (26% confirmed and 15% said that it was hard to tell). In September 2014, in turn, as much as 70% of the Ukrainian society gave an affirmative answer to the same question (19% – no; 10% – it is hard to tell)⁴⁵.

belongs neither to Ukraine nor Russia, and 8.1% have no opinion on this issue. However, there are regional divisions in this regard. For example, 85.7% of Kyiv residents, 88.5% of Volhyn residents (Western Ukraine) and 89.7% of the population of Ivano-Frankivsk or Lviv oblasts (Western Ukraine) consider Crimea a Ukrainian territory annexed by Russia. In contrast, only 45.0% of the population of Slobodskaya on the border of Kharkiv oblast (Eastern Ukraine) and 22.3% of the population of Donbas (Donetsk) is of the same opinion. The latter population includes most advocates of the approach that Crimea is a Russian territory which has been incorporated into the Russian Federation in accordance with the law, i.e., 29.2% of the inhabitants. See: *Крим – рік після анексії – загальнонаціональне опитування*, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/krim--rik-pislja-an-opituvannja.htm>, created on 4 March 2015, accessed on 17 September 2015.

⁴⁴ A mixed language created on the basis of Ukrainian and Russian languages.

⁴⁵ The attitude towards one's own history shows a similar proportion. As regards the „Great Famine”, the majority of Ukrainian speakers consider it genocide against the Ukrainian nation (86%, 5% disagree, and 9% have no opinion). 65% of the bilingual population considers the events of 1932–1933 as genocide (20% disagree), while only 48% of the Russian speakers support this claim (29% say that it was not a genocide), [in:] *Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська*, *op. cit.*

Consequences of using the language issue as a political tool

Language issues in Ukraine have remained extremely complicated to date. On the one hand, we experience full tolerance and the widespread command of the Russian language in almost the entire Ukrainian society. On the other hand, there is a sense of deep misunderstanding towards Russian speakers, who did not adapt to the new socio-political situation after the Revolution of Dignity at the turn of 2013 and 2014. This is because the essence of the problem does not lie in the language issue itself but in the consequences of its use as a political tool by both internal and external forces.

The authors of the research „Position of the Ukrainian language in Ukraine in the period 2014–2015”, analysed above, stress the fact that „the main negative factor which stimulates pushing the Ukrainian language out of the most important social spheres is the questionable Kivalov-Kolysnichenka Act” (the Act on the principles of state language policy⁴⁶). The Act was approved by the former President Viktor Yanukovich in 2012, not only in violation of parliamentary procedures or the Ukrainian Constitution, but also under the harsh criticism of Ukrainian experts and the Council of Europe, as well as the OSCE observers. It has been effective until now, as its cancellation by the Verkhovna Council on 23 February 2014 has not been approved by the signature of a new president yet. The Act allows for extension of the use of „regional languages” wherever the minority percentage is higher than 10% of the population⁴⁷.

It is precisely as a result of this Act that the percentage of airtime for Russian language programmes reached 44% in all media in Ukraine, while for Ukrainian language broadcasts – only 30% (the remaining time is for bilingual programs). This is all the more important as a direct link has been proven between the language used by respondents and their reception of Russian propaganda⁴⁸, which is part of Russian information warfare and psychological operations⁴⁹.

⁴⁶ В. Паніотто, Н. Харченко, op. cit., slide 29.

⁴⁷ Закон „Про засади державної мовної політики”, Верховна Рада, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>, accessed on: 22 September 2015.

⁴⁸ Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська, op. cit.

⁴⁹ Ibidem.

The turning point of the Ukrainian-Russian crisis was the annexation of Crimea in March 2014. This moment was crucial in the deterioration of mutual attitudes between Russians and Ukrainians, as confirmed by opinion studies⁵⁰. It has also become a turning point with regard to the attitude of the Ukrainians to their country, including their own state language. Paradoxically, the policy of Vladimir Putin not only strengthened the position and importance of the Ukrainian language for all Ukrainians (including the Russian speakers) but also united Ukraine internally, which is best evidenced by the fact that the Crimea scenario was not repeated in Eastern Ukraine. However, at the moment, it is difficult to predict further evolution of the language situation, as it remains inextricably linked to the geopolitical aspect, including the politics towards Ukraine pursued by Russia, Germany, the European Union and the United States.

Summary

In the democratisation process in Ukraine, the linguistic and religious divisions, although at first not playing a significant political role, gradually transformed into axes of the dramatic dispute that was as violent as a revolution. Researchers stress the role of the Kivalov-Kolysnichenka language law in escalating the conflict between Ukrainian speakers and Russian speakers. On the other hand, all signs are that maintaining a politically costly model of „fragmented” religious pluralism is the so-called lesser evil in the denominational policy, as recognising the legal personality of Churches (as is the case in most liberal democracy systems) instead of the current dialogue between the state and religious communities, relations could deteriorate in the same way - as can be seen in the example of political moves performed by the authorities of both the Kyiv and the Moscow Patriarchate of the Orthodox Church - which contributed to the

⁵⁰ See: A. Lełonek, *Ukraina: Nowa faza wojny psychologicznej i informacyjnej*, Defence24.pl, <http://www.defence24.pl/119721,ukraina-nowa-faza-wojny-psychologicznej-i-informacyjnej>, created on 31 August 2014, accessed on 20 September 2015; A. Lełonek, *Brudna wojna Putina: rosyjskie operacje psychologiczne*, Defence24.pl, http://www.defence24.pl/analiza_brudna-wojna-putina-rosyjskie-operacje-psychologiczne, created on 26 February 2015, accessed on 20 September 2015.

polarisation of social conflicts, both during the Orange Revolution and in the era of the Revolution of Dignity, i.e. the Euromaidan.

It should be noted that Ukraine is one of the few countries of the former Eastern Bloc to preserve significant religious, ethnic and linguistic diversity. Adopting an identity-based political pluralism model transplanted from Western liberal democracies has either created or exacerbated social conflicts in many places instead of helping manage them. Those conflicts came on top of other natural social clashes regarding the transformation direction, the orientation of the country's development and the subsequent political system changes, making them identity or even axiological conflicts that are impossible to solve on the basis of civic and political deliberation, which created the ground for more violent methods for solving disputes.

Bibliography

- Avioutskii V., *Aksamtna rewolucja*, translated by A. Czarnacka, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warsaw 2008.
- Babiński G., *Pograniczne polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Nomos, Warsaw 1997.
- Building States & Nations*, S. N. Eisenstadt, S. Rokkan (ed.), vol. I–II, SAGE Publications, 1973.
- Calvocoressi P., *Polityka międzynarodowa po 1945 roku*, wyd. Książka i Wiedza, Warsaw 1998.
- Державна служба статистики України, <http://database.ukrcensus.gov.ua/>.
- Eisenstadt S. N., Rokkan S. (ed.), *Building States & Nations*, t. I–II, SAGE Publications, Beverly Hills 1973.
- Five things you need to know about the crisis in Ukraine*, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <http://www.unocha.org/top-stories/all-stories/five-things-you-need-know-about-crisis-ukraine>, Publikacja: 29.06.2015, Accessed on 16.09.2015.
- Фонд «Демократичні ініціативи», <http://dif.org.ua>.
- Gutmann A., *Identity in Democracy*, Princeton University Press, Princeton 2003.
- Harasymiw B., *Post-Communist Ukraine*, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto 2002.
- Інформаційна довідка про Україну, <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/info/general-facts>, Accessed on 15.09.2015.
- Jelonek A.W., *W stronę nieliberalnej demokracji. Szkice z antropologii politycznej Azji Południowo-Wschodniej*, Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, Warsaw 2002.
- Kehrer G., *Wprowadzenie do socjologii religii*, translated by J. Piezga, Nomos, Kraków 2006.
- Kozyrska A., *Pluralizm wyznaniowy a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2014.
- Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua>.
- Lelonek A., *Bрудna wojna Putina: rosyjskie operacje psychologiczne*, Defence24.pl, http://www.defence24.pl/analiza_brudna-wojna-putina-rosyjskie-operacje-psychologiczne, Published on 26.02.2015, Accessed on 20.09.2015.
- Lelonek A., *ONZ: ponad dwa miliony uchodźców przez wojnę na Ukrainie*, Defence24.pl, http://www.defence24.pl/news_onz-ponad-dwa-miliony-uchodzcow-przez-wojne-na-ukrainie, Published on 21.04.2015, Accessed on: 16.09.2015.
- Lelonek A., *Ukraina: Nowa faza wojny psychologicznej i informacyjnej*, Defence24.pl, <http://www.defence24.pl/119721,ukraina-nowa-faza-wojny-psychologicznej-i-informacyjnej>, Published on 31.08.2014, Accessed on 20.09.2015.
- O'Brien S., *Statement on Ukraine*, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://docs.unocha.org/sites/dms/Documents/24%20Sept%20ERC%20Ukraine%20statement.pdf>, Published on 24.09.2015, Accessed on 24.09.2015.
- Palczyński T., *Socjologia tożsamości*, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2008.
- Паніна Н. В., *Українське суспільство 1994–2005: соціологічний моніторинг*, Видавництво Софія, Київ 2005.
- Паніотто В., Наталя Харченко, *Актуальний стан справ в українському суспільстві (maj 2015)*, Київський міжнародний інститут соціології, <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=news&id=528&page=2>, Published on 15.06.2015, Accessed on 19.09.2015.
- Полищук Ю., *Російська православна церква як інструмент колонізаторської політики царизму в правобережній Україні (кінець XVIII – середина XIX ст.)*, «Наукові Записки» (ІПіЕНД), Київ 2006.
- Potulski J., *Spoleczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
- “Religious tensions deepen Ukraine splits - Russian Orthodox official”, *Reuters*, <http://www.reuters.com/article/2014/05/16/us-ukraine-crisis-church-idUSBREA4F0HE20140516>. Published on 16 May 2014. Accessed on 20.09.2015.
- Rokkan S., *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe*, Clarendon Press, Oxford 1999.
- Співак О., *Кілька зауважень щодо перспектив розвитку української мови*, Український альманах 2002, Варшава 2002.
- Szeptycki A., “Podziały religijne na Ukrainie”, [in:] Schreiber H., Solarz A. (ed.), *Religia w stosunkach międzynarodowych. 10-lecie współpracy Instytutu*

Stosunków Międzynarodowych ze Zgromadzeniem Słowa Bożego (SVD), Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warsaw 2012.

Oleksandr Razumkov Ukrainian Center for Economic and Political Research, <http://www.uceps.org>.

Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська, TEXTY.org, <http://texty.org.ua/pg/article/kulch/read/60860/>, Published on 08.07.2015, Accessed on 15.09.2015.

Верховна Рада, <http://rada.gov.ua>.